

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКИ ФАКУЛТЕТ

ПОТЕНЦИЈАЛИ И ОГРАНИЧЕЊА ОПШТИНЕ ФОЧА У ФУНКЦИЈИ ОДРЖИВОГ ПЛАНИРАЊА ПРОСТОРА

МАСТЕР РАД

Ментор:
Проф. др Дејан Филиповић

Кандидат:
Бојана Мајдов

Бања Лука, 2023. година

UNIVERSITY OF BANJA LUKA
FACULTY OF NATURAL SCIENCES AND
MATHEMATICS

POTENTIALS AND LIMITATIONS OF THE MUNICIPALITY OF FOČA IN THE FUNCTION OF SUSTAINABLE SPATIAL PLANNING

MASTER THESIS

Mentor:

Prof. dr Dejan Filipović

Candidate:

Bojana Majdov

Banja Luka, 2023

Ментор: проф. др Дејан Филиповић, редовни професор, Универзитет у Бањој Луци, Природно – математички факултет.

Наслов мастер рада: „Потенцијали и ограничења општине Фоча у функцији одрживог планирања простора“.

Резиме: У завршном раду обрађена је тема „Потенцијали и ограничења општине Фоча у функцији одрживог планирања простора“, на самом почетку говори се о основним карактеристикама општине (положај, становништво, рељеф, хидрографија, саобраћајна повезаност). У даљем наставку рада говори се о ограничењима саме општине, подијељена у двије групе, природна и антропогена. У завршном поглављу наведене су смјернице и препоруке за заштиту животне средине поменутог подручја. На самом крају изнесени су закључци и сумирани сви обрађени подаци.

Кључне ријечи: Фоча, потенцијали, ограничења, заштита животне средине.

Научна област: Природне науке.

Научно поље: Геонауке.

Класификациона ознака према CERIF шифрарнику: Т 260

Тип одабран лиценце Креативне заједнице: Ауторство – некомерцијално – дијелити по систему словима (CC BY – NC – SA).

Mentor: prof. dr Dejan Filipović, full professor, University of Banja Luka, Faculty of Science and Mathematics.

Title of master's thesis: “Potentials and limitations of the municipality of Foča in the function of sustainable spatial planning”.

Summary: In the final paper, the topic “Potentials and limitations of the municipality of Foča in the function of sustainable spatial planning” is discussed, at the very beginning the basic characteristics of the municipality (location, population, relief, hydrography, traffic connections) are discussed. In the continuation of the work, the limitations of the municipality itself are discussed, divided into two groups, natural and anthropogenic. In the final chapter, guidelines and recommendations for environmental protection of the mentioned area are listed. At the very end, conclusions were presented and all processed data were summarized.

Keywords: Foča, potentials, restrictions, environmental protection.

Scientific field: Natural sciences.

Scientific field: Geosciences.

Classification code according to the CERIF codebook: T 260.

Creative Commons License Type Selected: Authorship - Non-Commercial - Share by Letter (CC BY - NC - SA).

Садржај:

УВОД.....	1
1. ТЕОРИЈСКО – МЕТОДОЛОШКИ ДИО	2
1.1. Предмет, задаци и циљ истраживања	2
1.2. Методологија истраживања.....	2
2. ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ОПШТИНЕ ФОЧА.....	3
2.1. Географски положај	3
2.2. Историјски развој општине	4
2.3. Демографске карактеристике општине.....	6
3. ГЕОЕКОЛОШКИ ПОТЕНЦИЈАЛИ ОПШТИНЕ ФОЧА	10
3.1. Природни потенцијали	10
3.1.1. Пољопривредно и шумско земљиште, те повезане дјелатности	11
3.1.2. Рудна богатства	15
3.1.3. Национални парк „Сутјеска“	16
3.1.4. Ријеке.....	19
3.1.5. Језера	21
3.1.6. Планине.....	23
3.1.7. Пјешчане пирамиде.....	24
3.1.8. Заштићена природна добра	24
3.2. Антропогени потенцијали.....	26
3.2.1. Културно-историјско наслеђе	26
3.2.2. Туристички потенцијали	31
4. ГЕОЕКОЛОШКА ОГРАНИЧЕЊА ОПШТИНЕ ФОЧА.....	33
4.1. Природна ограничења.....	33
4.1.1. Поплаве и ерозија тла	33
4.1.2. Клизиште	34
4.1.3. Временске непогоде као природно ограничење.....	34
4.2. Антропогена ограничења	35
4.2.1. Загађење ваздуха	36
4.2.2. Загађење воде	37

4.2.3.	Загађење земљишта.....	38
4.2.4.	Отпад као антропогено ограничење.....	39
4.2.5.	Утицај околиша на јавно здравље	40
5.	ТРАНСГРАНИЧНА САРАДЊА	41
5.1.	Трансгранична сарадња општине Фоча (РС-БиХ) и Србије.....	41
5.2.	Трансгранична сарадња општине Фоча (РС-БиХ) и Црне Горе	41
6.	НАЧЕЛА ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ.....	45
7.	СМЈЕРНИЦЕ И МЈЕРЕ ЗАШТИТЕ ПРОСТОРА И ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ.....	47
8.	ЗАКЉУЧАК.....	51
9.	СПИСАК ЛИТЕРАТУРЕ	52

УВОД

Животна средина подразумијева све природне елементе којима смо окружени, као што су вода, ваздух, земља, биљке, животиње, микроорганизми и људи. Сви они заједно чине наш екосистем и као и елементи сваког другог система, међусобно су зависни и једни на друге утичу. Управо због тога, животна средина и њена проблематика заузимају један од приоритета у просторном планирању, будући да дјеловање човјека директно или индиректно утиче и на остале елементе животне средине, те је могуће, а и крајње очекивано да лошим дјеловањем унутар екосистема дође до нарушавања постојеће равнотеже.

Управо због горе наведеног, увиђена је потреба за законским регулативама и нормама које ће усмјерити просторно планирање путем различитих мјера, а у циљу очувања животне средине. Ове мјере дефинишу, усмјеравају и евалуирају планирање простора кроз различите опште и посебне мјере заштите, те кроз законске норме и правила грађења и уређења. Историја очувања животне средине кроз законске регулативе је релативно новија појава, јер се потреба за тим увидјела тек средином двадесетог вијека, будући да су нешто прије тога почеле да се осјећају посљедице интензивне индустријализације и урбанизације.

Будући да је превенција и у овом процесу најефикаснији начин за превенирање штете, развијени су различити методи како би се испратили потенцијално штетни утицаји просторног уређења на животну средину. Наведени методи се највише одражавају кроз различите система мјерења показатеља стања животне средине, као што су мјерења различитих параметара у води, ваздуху или земљишту, чије присуство или одсуство може указати на потенцијално или већ постојеће нарушавање равнотеже животне средине. Овај процес је организован од стране државе и ресорних министарстава, путем успостављања мјерних станица или организовања различитих врста пројеката.

Предмет овог рада је сагледавање колико је могуће тренутног стања одређених компоненти животне средине општине Фоча, које су највише угрожене савременим процесима у друштву. У раду ће се користити више научно – методолошких метода, као што су: анализа и синтеза, математичко – статистички, историјски, картографски, компаративни метод. Основни циљ рада је утврдити и оцјенити стање животне средине и њених компоненти, ради што бољег сагледавања стања, како би се могли одредити могући правци ка њеном побољшању.

Најљепша књига природе отвориће се пред вама са страницама исписаним о брзим, бистрим ријекама, најбржем кањону кроз који ужурбано тече Тара - суза Европе, врховима и језерима Зеленгоре, крову Босне и Херцеговине - горострасном Маглићу, мистериозној Перућици и другим изворима љепоте коју само природа може да скроји, напише и покаже.

1. ТЕОРИЈСКО – МЕТОДОЛОШКИ ДИО

У теоријско – методолошком дијелу рада биће објашњен поступак израде самог рада, утврђивање предмета изучавања рада, циљева истраживања, те његових задатака, у складу са јасно дефинисаним и утврђеним методолошким принципима научног истраживања.

1.1. Предмет, задаци и циљ истраживања

Предмет овог рада и истраживања представља сагледавање тренутног стања одређених компоненти животне средине и простора општине Фоча, које су највише угрожене савременим процесима у друштву.

Циљ рада јесте утврдити стање простора на територији општине Фоча, како би се имао бољи увид у тренутни степен очувања и контроле заштите и процјене нивоа рационалног кориштења природних ресурса, а у циљу евентуалног отклањања недостатака и унапређивања мјера заштите животне средине.

У складу са предметом рада, а на основу успостављених циљева, биће утврђени задаци у процесу истраживања, с циљем добијања неопходних информација и података о стању простора.

Основни задатак истраживања, представља анализа постојећег стања чиме ће бити обухваћени сви потенцијали и ограничења простора на територији општине Фоча.

1.2. Методологија истраживања

Методологија истраживања усклађена је са структуром рада, односно предметом, циљевима и задацима истраживања.

Рад је фокусиран на истраживање и преглед тренутног стања општине. Рад је подјељен на 6 сегмената, ради веће прегледности и лакшег разумјевања, те у складу са унапријед зацртаним задацима и циљевима. Тих 6 сегмената су:

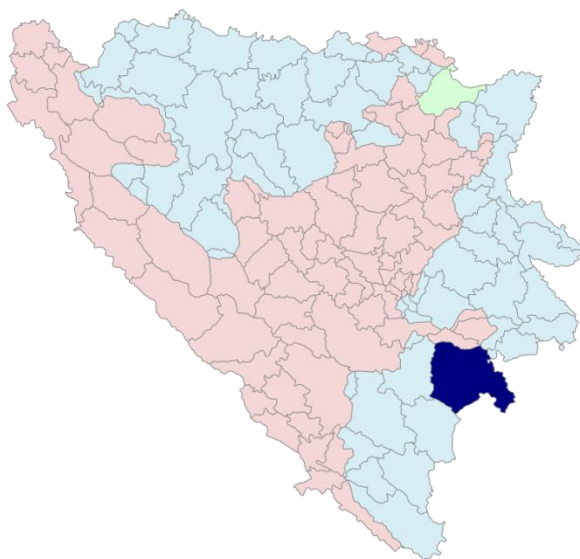
- Основне карактеристике општине Фоча
- Геолошки потенцијали општине Фоча (природни, антропогени и туристички)
- Геолошка ограничења општине Фоча (природна и антропогена)
- Трансгранична сарадња
- Анализа и оцјена стања животне средине
- Смјернице и мјере заштите простора и животне средине

Методе истраживања и прикупљања података се разликују у зависности од области о којој се ради. Методе које су кориштене у склопу истраживања и израде рада су: метод анализе и синтезе, статистички метод, метод класификације, картографски метод и компаративни метод.

2. ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ОПШТИНЕ ФОЧА

2.1. Географски положај

Општина Фоча се налази у југоисточном дијелу Босне и Херцеговине (БиХ) и дио је ентитета Република Српска. Смјештена на раскршћу путева Сјевер-Југ, Иток-Запад и са осталим дијеловима БиХ је повезана магистралним путевима М20 (Гацко-Фоча-Устипрача) и М18 (Сарајево-Фоча-Никшић). На истоку и југу границе општине су истовремено и државне границе са Црном Гором (Плужине и Пљевља), на сјевероистоку се граничи са општином Чајниче, на сјеверу са Федерацијом БиХ (Устиколина и Горажде), на западу са општином Калиновик и на југозападу са општином Гацко. Фоча има изузетно погодан геосаобраћајни положај, будући да се због своје локације налази на многим магистралним путевима који спајају шире подручје Босне и Херцеговине, али и околних држава, те је тако повезана са водећим центрима, као што су Сарајево, Дубровник, Подгорица и Београд. Због свега наведеног, Фоча има могућности израженог развоја туристичке дјелатности.

Слика 1. Географски положај општине Фоча у БиХ
(Извор: <https://sr.wikipedia.org>)

Фоча је просторно једна од највећих општина у РС и БиХ. У бившој СФРЈ је била на четвртом мјесту. Укупна површина општине је 1.115 km², од тога је 71% покривено шумом. Испресјецана је токовима 17 ријека и ријечица, као и са 8 глацијалних језера (на планини Зеленгора). Фоча се налази на надморској висини између 400 m (кањонске долине, ријечне котлине и поља) до 2.386 m (планински врх Маглића).¹

¹ <http://www.focaravajuce.org>

Клима која преовладава на територији општине Фоча је планинска клима, са изузетком подручја у околини ријеке Дрине, гдје у долинама влада умјерено-континентална клима. Просјечна температура у току године се креће око 10°C, док се у истом периоду излучи око 900mm падавина, које доминирају у касну јесен, односно рано прољеће, што је сврстава у такозване области са Средоземним режимом падавина. На подручју општине је углавном заступљена планинска клима, док у самој долини ријеке Дрине влада умјерено-континентална клима.. Предпланинска клима обухвата горњи ток ријеке Дрине и долине ријека које се улијевају у Дрину (Бистрица, Сутјеска, Техотина).

Све планине које се налазе на подручју општине Фоча припадају динарском планинском систему, а чак преко 70 процената њене укупне територије има висину преко 750 m. Најпознатије планине су: Маглић, Волујак, Вучево, Љубишња и Зеленгора (са својих 8 језера ледничко глацијалног поријекла). НП „Сутјеска“ се налази на подручју општине Фоча и он је члан Европске федерације паркова. Са својим садржајем (биљни и животињски свијет, планине, језера и екосистем) представља најбогатији туристички потенцијал у БиХ. Веома важна хидролошка значајност овога простора јесу бројна језера и водотоци. Ријека Дрина дуга је 364 km, настаје на Шћепан Пољу гдје се спајају Пива и Тара. Кроз фочанску општину протиче у дужини од 26 km. Ријека Тара, кроз општину протиче у дужини од 25 km, позната је као најдубља ријечна долина у Европи (кањон дубок 1.300 m). Она је симбол авантуристичког туризма и рафтинга.²

Ријека Тара, са својом десном обалом, посљедњих 25 km, прије него ће са Пивом „створити“ Дрину, припада општини Фоча. Још у XIX вијеку се почела експлоатисати шума са ових простора, па се дрвна грађа транспортовала низ Тару и даље Дрином. У прво вријеме су се трифтери³ спуштали сплавовима које су сами скивали, да би се касније имућнији, придруживали и уживали у љепоти кањона и брзака. То су, заправо били први почеци ове врсте туризма. Данас је то сасвим другачије, брже и узбудљивије на гуменим чамцима, са опремом и на којима управљају вјешти рафтери. Уз високу дозу адреналина, непоновљивог доживљаја, буде се сва чула за нова искуства.

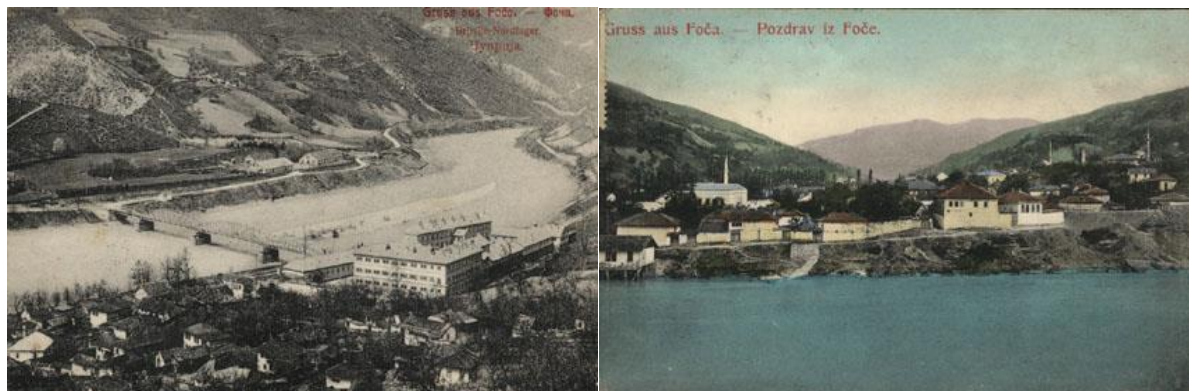
2.2. Историјски развој општине

Фоча се први пут у писаним документима спомиње у Дубровачом архиву 1368. године. Постоје историјски записи и трагови о томе како су ово подручје, краће или дуже, настањивали Илири, Трачани, Римљани, Грци, Хуни, Авари, Словени, Турци, Нијемци, Аустријанци и други. Пронађени предмети материјалне културе говоре да су фочански крајеви били насељени још у неолитском добу. Код Бакаревца (према насељу Челебићи) пронађене су праисторијске громиле. Претпоставља се је да је ту (или код

² <http://www.focaravajuce.org>

³ Деценијама се низ Тару спуштала грађа, посебно у њеном горњем току. Њу су низ Тару до пилања у Фочи, Вишеграду и Зворнику спуштали људи који су се звали трифтери, а цео процес транспорта грађе ријеком се називао трифт. Овакав вид превоза дрвене грађе започела је Аустроугарска крајем IX вијека да би се наставио и у XX све до средине шездесетих година. Сплаварење ријеком Таром, Мркша, М., Јанићевић, С.

Устиколине) био римски град Берселум. Цртежи пронађени на зиду пећине Ледењача недалеко од насеља Миљевина, датирају из бронзаног доба.

Слика 2. Фоча у историји

(Извор: <http://www.opstinafoča.rs.ba/istorija-opstine/>)

Горње Подриње, па тако и Фоча, до 1376. године било је у саставу Рашке државе, а након тога Фоча је била под управом Сандаља Хранића, кога наслеђује Стјепан Косача, познатији као Херцег Стјепан за чије се владавине помиње под називом Хотча.

У турском периоду Фоча је постала важан трговачки центар, јер се налазила на раскршћу путева од Истока према Западу. У том периоду у Фочи су изграђени бројни караван-сараји, трговачке и занатске радње. Посебно се развијало занатство које се бавило израдом предмета од метала, коже, вуне и дрвета.

На подручју општине Фоча регистровано је више од 650 стећака на разним локалитетима.

Аустроугарска власт се, углавном бавила експлоатацијом рудног и шумског богатства, па је за потребе њихове експлоатације изграђено више инфраструктурних објеката, прије свега путева, као и пословних зграда.

Свој велики допринос у борби против окупације и фашизма, Фоча је дала и у Првом и у Другом свјетском рату. На подручју Фоче, на Тјентишту, одиграла се једна од судбоносних битака Другог свјетског рата - Битка на Сутјесци.

Фоча има дугу туристичку традицију. Први туристи странци спуштали су се сплавовима низ Дрину 1923. године, кајак-спорт организован је 1931. године, а 70-тих година прошлог вијека Тјентиште је посјећивало више од 100.000 посјетилаца.⁴

Данас је Фоча град у коме већ 20 година дјелују двије високошколске установе: Медицински факултет са четири студијска програма (медицина, стоматологија, здравствена нега и дефектологија) и Православни богословски факултет и Средња богословска школа, као једини духовни заводи у Републици Српској. Фоча је и регионални здравствени центар.

⁴ <http://www.opstinafoča.rs.ba/istorija-opstine/>

2.3. Демографске карактеристике општине

Општина Фоча као и већи дио Босне и Херцеговине има негативне трендове кад су у питању природни прираштај и миграциони салдо. Такав ток догађаја условила је неразвијеност општине. Битно је истаћи да је у последњој деценији XX вијека на простору БиХ био рат, који је изазвао разне посљедице као што су избјеглиштво, емиграција, незапосленост, сиромаштво и др.

На основу пописа који су се одржавали на просторима бивше СФРЈ, а како се види у табели испод, општина Фоча је имала највише становника 1971. године, тј. 48.741 становник. Након тог периода, број становника се постепено смањивао, да би резултати 2013. године показали да општина има 18.288 становника. По овим подацима видимо знатну разлику у броју становника. За 42 године број становника се смањио за 28.930 становника.⁵

Табела 1: Укупан број становника у општини Фочи за период 1948-2013;

Година пописа	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2013.
Број становника	39.171	39.178	47.173	48.741	44.661	40.513	18.288

(Извор: *Пописи становништва за 1948., 1971., 1981., 1991. и 2013. годину*)

Графикон 1: Укупно кретање становништва у општини Фоча за период 1948-2013

Подручје општине Фоча чине насељена мјеста: Анђелије, Бастаси, Бавчићи, Белени, Бешлићи, Биоково, Биротићи, Богавићи, Борје, Боровинићи, Брајићи, Брајковићи, Брод, Брусна, Будањ, Бујаковина, Бунчићи, Бунови, Церова Раван, Црнетићи, Цвилин, Челебићи, Челиково Поље, Ћурево, Даничићи, Деролови, Доње

⁵ Попис становништва за 1971. и 2013. годину

Жешће, Драче, Драгочава, Драгојевићи, Ђеђево, Фалиши, Филиповићи, Фоча, Глушца, Годијено, Гостичај, Говза, Градац, Грандићи, Грдијевићи, Хум, Хусеиновићи, Игоче, Избишно, Јабука, Јасеново, Јечмишта, Јелеч, Јошаница, Колаковићи, Колун, Косман, Козаревина, Козја Лука, Кратине, Крна Јела, Крушево, Кундуци, Куново, Кута, Локве, Љубина, Мареве, Мазлина, Мазоче, Мештревац, Миљевина, Мирјановићи, Мјешаји, Мрављача, Њухе, Орахово, Папратно, Патковина, Паунци, Петојевићи, Подграђе, Пољице, Попов Мост, Потпеће, Превила, Превраћ, Пријеђел, Присоје, Пуриши, Рачићи, Радојевићи, Ријека, Родијел, Слатина, Славичићи, Стојковићи, Сорлаци, Сусјешно, Шкобаљи, Штовић, Шуљци, Течићи, Тјентиште, Тођевац, Тохолји, Трбушће, Тртошево, Тврдаци, Устиколина, Веленићи, Викоч, Витине, Војновићи, Врањевићи, Врбница, Вучево, Вукушићи, Забор, Закмур, Заваит, Зебина Шума, Зубовићи и Жељево.⁶

Послије потписивања Дејтонског споразума, највећи дио општине Фоча ушао је у састав Републике Српске. У састав Федерације БиХ ушла су насељена мјеста: Бавчићи, Бешлићи, Бунчићи, Доње Жешће, Јабука, Колаковићи, Локве, Мазлина, Мрављача, Њухе, Подграђе, Превила, Рачићи, Радојевићи, Славичићи, Стојковићи, Устиколина, Забор и Зебина Шума, те дијелови насељених мјеста: Цвилин, Филиповићи, Присоје, Родијел и Сорлаци. Од овог подручја формирана је општина Фоча-Устиколина.

Табела 2: Број становника по насељеним мјестима;

Насељено мјесто	Број становника 1991.	Број становника 2013.
Аиђелије	106	20
Бастаси	43	12
Бавчићи	194	-
Белени	88	27
Бешлићи	111	-
Биоково	154	180
Биротићи	62	23
Богавићи	81	11
Борје	155	63
Боровинићи	56	4
Брајићи	122	35
Брајковићи	29	4
Брод	600	394
Брусна	348	138
Будањ	224	104
Бујакovina	129	36
Бунчићи	89	-
Бунови	129	77
Церова Раван	47	-
Цретићи	123	4
Цвилин	559	30
Челебићи	132	61
Челиково Поље	11	4
Ђурево	230	109
Даничићи	163	26
Деролови	156	-
Доње Жешће	194	-
Драче	212	27
Драгочава	260	81
Драгојевићи	179	134
Ђеђево	504	341
Фалиши	39	6
Филиповићи	262	38
Фоча	14.335	11.237

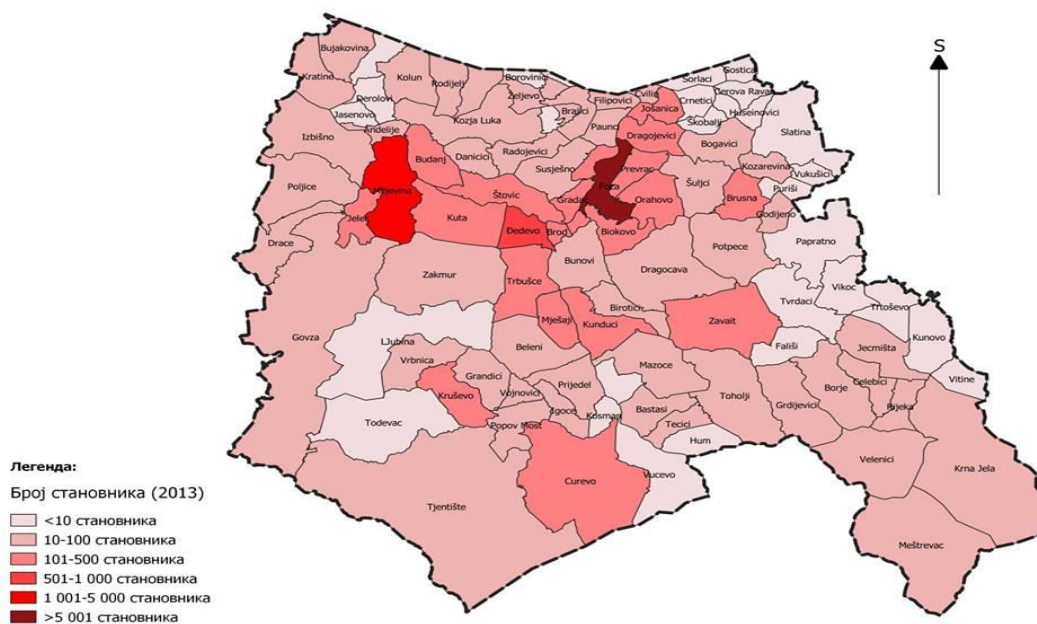
⁶ Становништво Босне и Херцеговине, Народни састав по насељима, Република Хрватска, Државни завод за статистику, Загреб 1995.

Глушца	34	-
Годијено	141	13
Гостичај	172	-
Говза	150	33
Градац	404	194
Грандићи	190	40
Грдијевићи	106	22
Хум	104	8
Хусеиновићи	33	-
Игоче	326	20
Избишно	475	82
Јабучка	286	-
Јасеново	96	2
Јечмишта	123	46
Јелеч	610	179
Јошаница	327	106
Колаковићи	64	-
Колун	178	17
Косман	69	1
Козаревина	101	16
Козја Лука	448	44
Кратине	291	23
Крна Јела	91	25
Крушево	377	129
Кундуци	187	122
Куново	126	9
Кута	130	115
Локве	258	-
Љубина	84	3
Марево	209	20
Мазоче	146	31
Мештревац	208	66
Миљевина	1.763	1.023
Мирјановићи	69	4
Мјешаји	328	145
Мрављача	94	-
Њухе	221	-
Орахово	308	345
Папратно	236	6
Патковина	600	311
Пауници	180	51
Петојевићи	81	-
Подргађе	65	-
Пољице	287	33
Попов Мост	303	70
Потпеће	451	79
Превила	134	-
Превраћ	426	209
Пријеђел	174	55
Присоје	179	6
Пуриши	66	4
Рачићи	45	-
Радоевићи	83	31
Ријека	151	59
Родијељ	258	32
Слатина	334	8
Славичићи	85	-
Стојковићи	111	-
Сорлаци	150	5
Сусјешно	361	96
Шкобаљи	99	5
Штовић	458	204
Шуљи	328	82
Течићи	79	13
Тјентиште	393	94
Тођевац	178	9
Тохољи	101	14
Трбушће	544	213

Тртошево	44	-
Тврдаци	45	1
Устиколина	1.418	-
Веленићи	232	65
Викоч	154	9
Витине	28	-
Војновићи	92	27
Врањевићи	86	24
Врбница	21	11
Вучево	16	3
Вукушићи	58	-
Забор	127	-
Закмур	166	28
Завант	355	111
Зебина Шума	430	-
Зубовићи	494	181
Жељево	185	23
Укупно	40.513	18.288

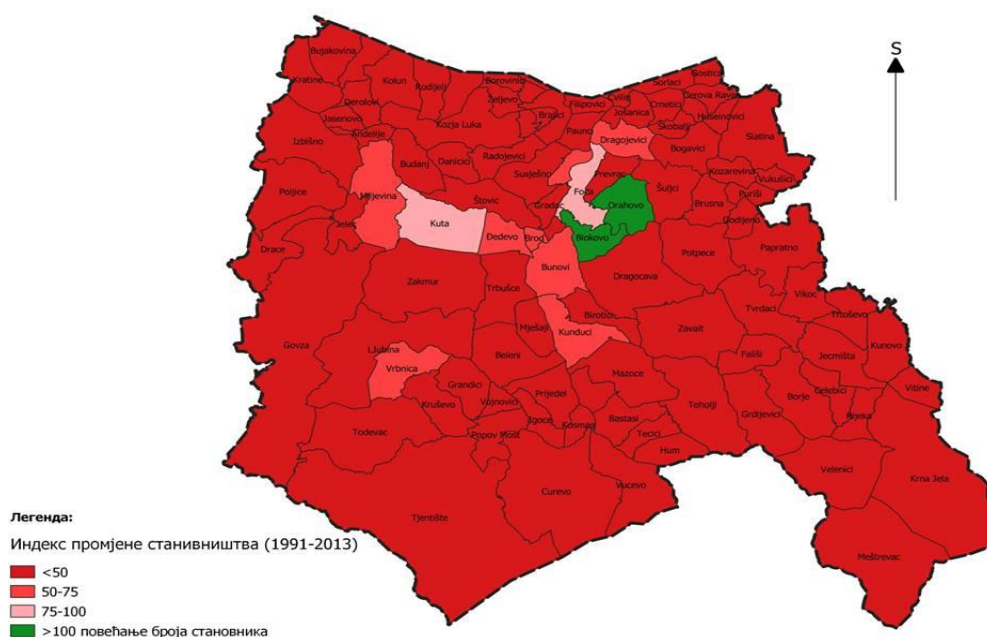
(Извор: Становништво Босне и Херцеговине, Народносни састав по насељима, Република Хрватска, Државни завод за статистику, Загреб 1995. године; Становништво према етничкој/националној припадности и полу, по насељеним мјестима 2013. године.)

Картограм 1: Број становника по насељеним мјестима приказан методом картограма

Из картограма можемо да видимо да 2013. године највише становника живи у општинском центру, док удаљавањем од општинског центра опада и број становника.

Картограм 2: Разлика у броју становништва између пописа 1991. и 2013. године

Из картограма можемо видјети да је у односу на 1991. годину дошло до смањења броја становника у већини насељених мјеста општине Фоча. Само насеља Биокови и Орахово су забиљежили повећање броја становника. Ратна дешавања су условила велике губитке становника, такође и економска криза је условила велико иселавање становништва.

3. ГЕОЕКОЛОШКИ ПОТЕНЦИЈАЛИ ОПШТИНЕ ФОЧА

Због горе наведених природних, демографских и географских карактеристика, општина Фоча посједује следеће потенцијале:

- Природни потенцијали
- Антропогени потенцијали

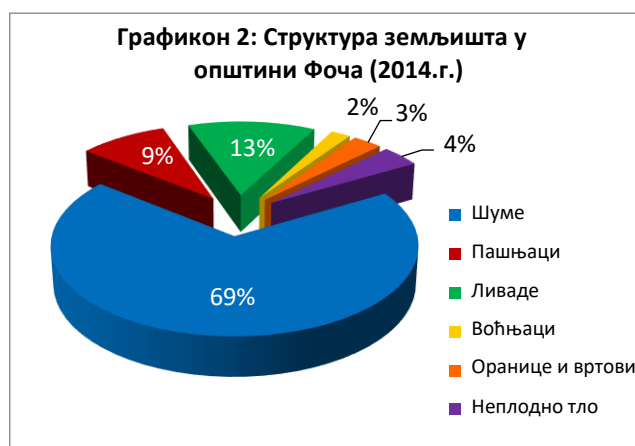
3.1. Природни потенцијали

Природни потенцијали су од изузетне важности за одрживи развој друштва, те су на тај начин утичу и на постојећи и потенцијални економски и географски развој ове Општине. У том смислу у најважније природне потенцијале спадају:

- Шумско и пољопривредно земљиште,
- Рудна и минерална богатства,
- Заштићена природна добра („Закон о заштити природе Републике Српске“, Сл. гласник РС, бр. 36/2009, 88/2010, 91/2010),
- Туристичка добра.

3.1.1. Пољопривредно и шумско земљиште, те повезане дјелатности

Када су у питању дјелатности везане за искориштавање потенцијала пољопривредног и шумског земљишта, становници општине Фоча су значајно више запослени на пословима из области пољопривреде, лова и шумарства у односу на остатак становништва Републике Српске. Међутим, иако их то чини одличним потенцијалним основама за даљи развој општине, доказано је да приходи остварени на овај начин најчешће нису довољни за подмирење основних потреба становништва. Када је у питању структура земљишта (графикон 2), 76.702ha, односно 78% чине шуме и пашњаци који су највећим дјелом у државном власништву, док свега 18%, односно 30.894ha чине ливаде, воћњаци и други облици обрадивог земљишта који су насупрот претходном, углавном у приватном власништву. Већина обрадивих површина је у приватном власништву, док површинама под шумама и пашњацима углавном располаже држава. Све ово указује на потребу диверсификације привредних активности, у циљу појачања локалне економије.⁷

Извор података: Стратегија интегрисаног руралног развоја општина Фоча и Плужине 2015-2024, фебруар 2015.

Пољопривреда

Пољопривредно земљиште је тип земљишта које се користи у пољопривредној производњи, а обухвата земљишта која се користе за узгој различитих биљних култура, узгој стоке или за неке друге облике пољопривредне производње, према чему имамо и подјелу на обрадива и необрадива пољопривредна земљишта. У обрадива земљишта спадају: воћњаци, њиве, ливаде, виногради, и слично, док у необрадива спадају пашњаци, рибњаци, мочваре, итд.

⁷ Стратегија развоја општине Фоча 2017-2026

На територији општине Фоча, на обрадиво земљиште отпада велика већина пољопривредног земљишта, чак 66%, док остатак углавном чине пашњаци. Ниже приказани графикони детаљније приказују даљу дистрибуцију обрадивог земљишта. На Графикону 3 приказано је да је највећи дио обрадивих површина незасијан, односно спада у категорију ливада, док оранице, баште и воћњаци заједно чине свега 30% обрадивог земљишта. Идући графикон даје детаљнији увид у расподјелу засијаних површина према врсти засијаних култура. Поврће предњачи, од чега највеће приносе даје кромпир, око 1.200 тона годишње, затим слиједи воће (шљива, крушка и јабука). Према свему наведеном, те узимајући у обзир званичне референце које кажу да је 0,17ha по глави становника минимум да би се заједница сматрала способном да произведе довољне количине хране за потребе свог становништва, јасно је да општина Фоча са 0,84ha по глави становника има довољне капацитете и за излазак на тржиште са пољопривредним производима.

Извор података: Статистички годишњак 2015. године, Републички завод за статистику РС, Преглед по општинама и градовима

Судећи према заступљености пољопривредног земљишта погодног за узгој стоке, то јест према удјелу ливада и пашњака у укупној површини пољопривредног земљишта, територија општине Фоча посједује велики потенцијал за развој ове привредне гране. Међутим, сматра се да ова богатства и потенцијали нису искориштени у довољној мјери, будући да се према подацима и процјенама општине, на овој територији тренутно гаји око 2.000 грла крупне стоке, 10.000 оваца, 3.000 свиња, 500 коза, 500 коња, 20.000 перади и 50.000 кошница пчела. Поред недовољног броја грла стоке, други проблем на чијем рјешењу треба радити јесте јачање комбиноване производње, те појачање искористивости стоке у сврху добијања и производње више врста производа. Тако се, рецимо, овце и јагњаци користе углавном за добијање меса, док су остали производи као што су млијечне прерађевине или вуна производе у ријетким случајевима. Слично је и у области говедарства. Број музних крава по домаћинству је једна или двије, те иако је откуп млијека већ започео и општина ради на додјели подстицаја и даљим улагањима, потребан је даљи рад на унапређењу сточарства.

Поред подстицаја од стране општине и сами произвођачи се организују у различите врсте задруга и удружења. Тренутно је регистровано неколико различитих задруга, са циљем заједничког пословања гдје се дијеле трошкови производње, али се и пружа могућност заједничког изласка на тржиште, куповања већих количина потребитих материјала како би се добила повољнија цијена, итд. Тренутно је активна само Еко задруга Фоча. Поред задруга, постоје и Удружење пољопривредника и Удружење жена Зеленгора. Њихови главни циљеви су уједињење ресурса чиме се штите од ниских цијена њихових производа, обезбјеђење приступа новим технологијама, те лобирање за права и законе који им могу помоћи при производњи или изласку на тржиште. У овој општини постоје и многобројна приватна пољопривредна предузећа, као што су: Болетус, Златни бор, Сезона, Агровет.

Из свега наведеног може се закључити да најповољније услове за развој на подручју општине Фоча имају сточарска, воћарска, ратарска и повртларска производња.

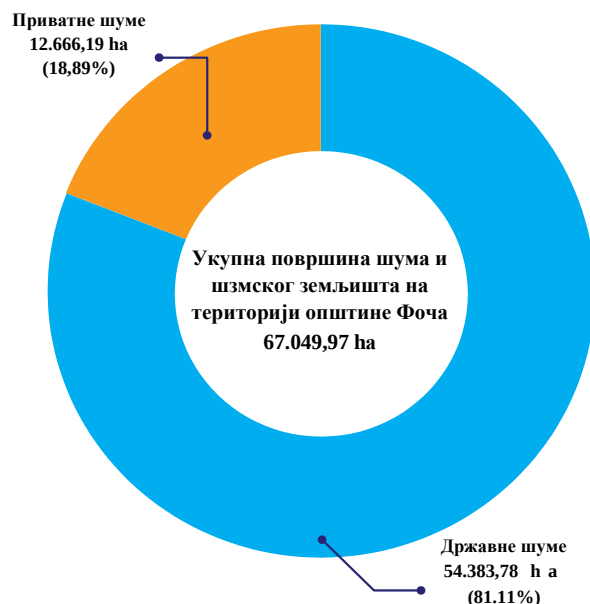
Шумарство

Шума је сложени екосистем који има огромну улогу у одржању биодиверзитета, заштити земљишта те продукцији кисеоника. Поред дрвећа као доминантне биљне форме, у шумама су присутне и многобројне друге врсте биљака, те животиња и микроорганизама и гљива.

Шумско земљиште у општини Фоча припада Горњедринском шумском привредном подручју и износи 67.049,97ha, гдје доминирају шуме у државном власништу, док на шуме у приватном власништву отпада свега 12.666,19ha. Како би управљање шумским земљиштем и ресурсима било одрживо те рационално, а у циљу задовољења потреба цјелокупног друштва и заштите природе, брига о државним шумама је дата Шумском газдинству Маглић. Дрвна маса добијена сјечом на овом подручју се сматра високо квалитетном, те је стопа извоза из овог подручја, како у друге општине БиХ, тако и у иностранство, изразито велика и чини чак 5% укупне дрвне масе произведене на нивоу РС.⁸

Фоча посједује изврсне могућности за улагање у дрвопрераду. Изузетно богатство шума и дрвна маса високог квалитета уз повољне трошкове радне снаге омогућавају инвеститору инвестиције у све фазе прераде дрвета, а прије свега у финалну производњу. Традиција у шумарству и преради дрвета у овој регији чини основу за примјену нових модерних технологија.

⁸ Стратегија развоја општине Фоча 2017-2026.

Графикон 5: Структура шуме у општини Фоча према власништву
(Извор: Стратегија развоја општине Фоча 2017-2026)

Шуме су важан природни ресурс од општег и јавног интереса. Они играју важну улогу у очувању животне средине, спречавају ерозију и штите земљиште од загађења. Шуме представљају и важан извор за економски развој, у виду шумарства и различитих могућности за рекреацију. Међутим, да би се осигурало да шуме буду најбоље искориштене и заштићене, потребно је примјенити одрживо интегрално планирање, коришћење и заштиту.

У овом контексту, потребно је да се уложи напори у очување овог природног богатства кроз уређење градских и приградских зона, стварањем различитих врста паркова и садњом дрвореда. На овај начин, шуме ће се користити најбоље могуће, одржавајући њихову важност за заштиту и развој природне средине, као и омогућавајући да се најбоље испољи њихов потенцијал за економски и рекреативни развој.

Лов

Извор података: ШГ „Маглић“ Фоча

дозвола страним ловци, чиме је, заједно са приходом од одстријела, остварен приход од преко 30 000 km.⁹

3.1.2. Рудна богатства

задржали Влада Републике Српске и њени фондови, а остало су добили мали акционари међу којима су и радници. Међутим пословање није било успјешно и престаје са радом 2005. године. Након пет година, 2010. прелази у власништво фирме „Павгорд“ која поново покреће производњу. Највећи успјех је забиљежен 1987. године када је ископано 300 000 тона угља.

У руднику „Миљевина“ се врши и јамска и површинска експлоатација. Сепарација је добра тако да се добија релативно чист угаљ. Посједује средњу калоричну вриједност.

Ловиште на овој територији је такође под контролом Шумског газдинства „Маглић“. Од дивљачи доминирају дивље свиње и срндаћи. Како би се очувала популација дивљачи, спријечио криволов и очувала равнотежа екосистема, врши се контрола лова путем издавања ловних дозвола и ограничавања ловних сезона. Поред презервације биодиверзитета, газдинство на овај начин остварује и приходе, па је тако само у ловној сезони 2015/16 издато је 475 ловних дозвола ловцима матичног удружења, те 35

⁹ Стратегија развоја општине Фоча 2017-2026.

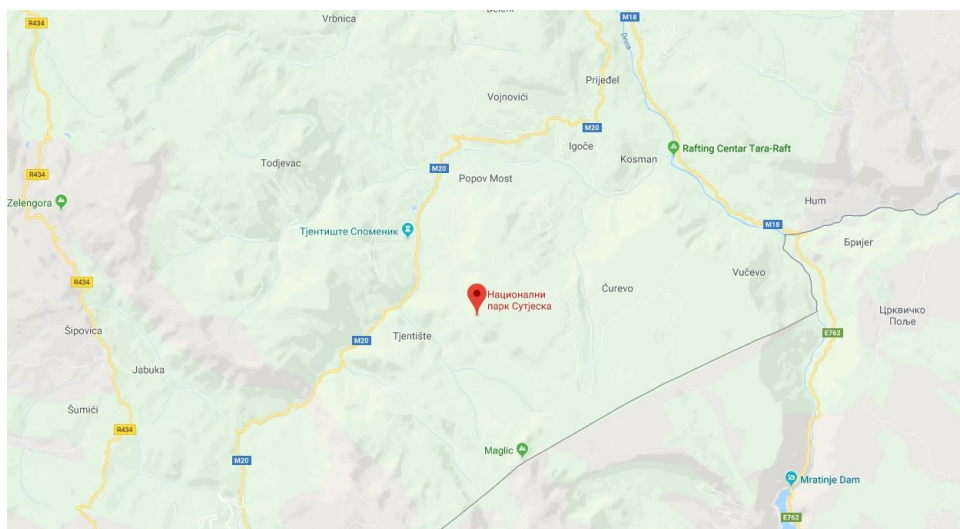
Угаљ „Миљевина“ се највише користи код великих система гријања, али има своју примјену и код мањих потрошача.

Из понуде се издваја:

Миљевина коцка, гранулација 30-60 mm, доња топлотна вриједност 17.400 kJ/kg
Миљевина орах, гранулација 15-30 mm, доња топлотна вриједност 17.600 kJ/kg.¹⁰

3.1.3. Национални парк „Сутјеска“

Национални парк Сутјеска је најстарији национални парк у Босни и Херцеговини и највеће заштићено подручје у Републици Српској (прије проглашења Националног парка Уна 2008. године, Национални парк Сутјеска је био највеће заштићено подручје и у Босни и Херцеговини), проглашено за национални парк 9. фебруара, 1962. године, које се тренутно налази на површини од 17.250 ha, смјештеној на југоисточном дијелу државе, на државној граници са Црном Гором.¹¹

Слика 3. Национални парк Сутјеска
(Извор: Google Maps)

Подручје Националног парка обухвата најисточнији дио планинског вијенца Зеленгоре, планинског вијенца Вучева и сјеверозападнoг дијела вијенца планине Волујак, која се протеже дуж државне границе са Црном Гором, а које раздваја кањон ријеке Сутјеске. Највиши врх Националног парка Сутјеска (НПС) је планина Маглић (2386 m) која је смјештена тачно на граници са Црном Гором и на којој се налази највиши врх у Босни и Херцеговини. Најважнија природна добра Националног парка Сутјеска су прашума Перућница и планинска станишта, са својим ендемским врстама биљног свијета и богатим животињским свијетом.

¹⁰ <https://iskraogrev.rs/kategorija/miljevina-mrki-ugalj/>

¹¹ Булић, З., Бусковић, В., Станисић, Н. Извјештај о Црној Гори за Канцеларију УНЕП-у у Бечу о изводљивости успостављања прекограничног заштићеног подручја. Институт за заштиту природе, Подгорица, 2009.

Шуме чине неких 66% подручја Националног парка Сутјеска. Национални парк има право располагања земљиштем над цијелим подручјем Парка, укључујући и неких 30% подручја парка, који су у приватном власништву.¹² Поред подручја парка, управа Националног парка Сутјеска је такође одговорна за управљање питањима дивљачи на државном ловишту, које обухвата 53.700 ha.

Подручје тренутног строгог резервата Перућице је искључено из управљања шумама 17. маја, 1952. године, као „шумска добра потребна за научна истраживања“, са првобитном идејом да то буде површина од 1.234 ha. Касније, 3. јуна, 1954. године, ово подручје је проширено за 200 ha, те је достигло површину од 1.434 ha и проглашено је природним резерватом под националном заштитом. Мора се навести да се површина подручја прашуме Перућице разликује у зависности од извора информација, нпр. неки извори описују површину овог подручја као 1.450 ha или чак и 1.492 ha, док се на интернет страници Национални парк тренутно дефинише као територија прашуме Перућице површине 1.391 ha.¹³

Остали природни резервати Националног парка Сутјеска су:

1. Резерват „Волујак“ који обухвата неколико врхова (Студенац, Власуља, Бадањ) овог планинског вијенца, успостављен са сврхом заштите високо-планинске вегетације;
2. Строги природни резерват „Перућица-Прибој“ који штити преостали дио шуме Перућице и обезбјеђује прелазну зону за прашуму Перућицу;
3. Строги природни резерват „Вратар – Јабучке стијене“ које штите геоморфолошка и геолошка обиљежја као и шуме и вегетацију на каменим падинама;
4. Строги природни резерват „Јаворак – Љубин гроб“ који штити горње границе шума и оближње планинске ливаде вијенца Зеленгоре.

Законски основ за проглашење националним парком и рад у складу са Законом о националним парковима и Законом о заштити природе Републике Српске, Национални парк Сутјеска је одговоран Влади Републике Српске, посебно Министарству за образовање и културу, Министарству за просторно уређење, грађевинарство и екологију одговорним за заштиту природе и Министарству пољопривреде, шумарства и водопривреде. У складу са одредбама Закона о националним парковима Републике Српске, национални паркови имају законски статус јавног предузећа. Сједиште управе парка је смјештено на Тјентишту.

Ограничени приход Парка спрјечава већа улагања у реновирање и даљи развој објеката Парка за посјетиоце, док приходи од пружања туристичких услуга чине важан дио буџета Парка. Подручје Националног парка Сутјеска је лоцирано на периферији општине Фоча, није и заиста никад неће ни бити под пријетњом урбаног ширења. Самим тим, Сутјеска ће вјероватно избјећи пријетње које настају усљед брзе урбанизације, као што су све већа потреба за линеарним развојем инфраструктуре, третман канализације и

¹² Просторни план подручја посебне намјене Националног парка Сутјеска, Сарајево, 1986.

¹³ Ниевиадомски, З. (Ед.). Повећање прекограничног управљања биодиверзитетом у Југоисточној Европи

управљање чврстим отпадом за нова или проширена насеља. Због ефективног спровођења закона од стране управе Националног парка Сутјеска, пријетње, као што су незаконита сјеча дрва и шума или криволов, изгледа да се не дешавају на подручју Парка.¹⁴

Слика 4. Национални парк Сутјеска – поглед са Тјентишта преко планинског вијенца Вољујак
(Извор: *Z. Niewiadomski*)

Међутим, тренутна ситуација у непосредној близини Националног парка Сутјеска је мање повољна за очување биодиверзитета. Опште је мишљење да праксе управљања шумама у оближњим подручјима нису увијек у складу са плановима управљања шумама, који би могли обезбиједити одрживост овог сектора привреде у региону предложеног прекограничног заштићеног подручја.¹⁵

Самим тим, укључивање неких од шумских области дуж кањона ријеке Таре, које су тренутно под управом Шумског газдинства “Маглић-Фоча”, у подручје Националног парка Сутјеска би могло спријечити даљу деградацију шумских екосистема и повећати еколошки интегритет кањона ријеке Таре, која је уврштена на UNESCO-ов Списак мјеста свјетске баштине.¹⁶

Као што је већ наглашено, Национални парк Сутјеска, који штити бројне животињске врсте које су од европског и свјетског значаја, тренутно прилично функционише као „изоловано острво“, које још увијек није просторно повезано са било којим другим заштићеним подручјем у региону. Највјероватније да подручје Парка неће никада ни бити повезано са еколошким коридором омогућавајући, на примјер, миграцију животињског свијета између било ког другог великог заштићеног подручја у Републици Српској.¹⁷

¹⁴ Просторни план подручја посебне намјене Националног парка Сутјеска, Сарајево, 1986.

¹⁵ Просторни план подручја посебне намјене Националног парка Сутјеска, Сарајево, 1986.

¹⁶ Ступар, В. Извјештај о Босни и Херцеговини за Канцеларију УНЕП-а у Бечу о изводљивости успостављања прекограничног заштићеног подручја. Шумарски факултет, Универзитет у Бањој Луци, 2008.

¹⁷ Војтерски, Т. Национални паркови Југославије, Познањ, 1971.

3.1.4. Ријеке

Вода као природно богатство је добро од општег интереса те због тога има специфично и значајно мјесто у држави. Она је незамјенљив природни и еколошки чинилац са различитим утицајима на простор и животну средину. У многим технолошким процесима она је или сировина или посредник у процесима.

Када је у питању водни потенцијал, општина Фоча је препозната по многобројним ријекама и језерима. Од већих ријека, овом општином протичу ријеке Дрина, Тара, Сутјеска, али и мноштво мањих водотокова који су због својих природних вриједности заштићени и проглашени резерватима или националним парковима. У тој категорији је свакако ријека Ћехотина, Бистрица, Перућки поток са водопадом Скакавац, итд. Када су у питању језера, посебну напомену заслужују глацијална језера на Зеленгори те Орловачко, Штиринско, Котланичко, Доње баре, Горње баре, Црно језеро, Бијело језеро и Трновачко језеро, која се због своје кристално чисте и бистре воде називају и „горске очи“. Последње у низу, Трновачко језеро, територијално припада Црној Гори, али је смјештено уз саму границу зоне НП „Сутјеска“, те се из тог разлога спомиње у оквиру водних богатстава ове општине.

Ријека Тара

Ријека Тара је једна од најљепших ријека у Европи са кањоном дугим 80 km. Дубином од 1300 m најдубљи је на старом континенту, а после је кањона Колорадо, други је у свијету. Њена вода изузетно је чиста и представља највећи европски природни резерват питке воде, због чега је називају „Суза Европе“. Последњих 25 km тока пролази кроз општину Фоча. Тара је 1977. године уврштена у Еколошки резерват

биосфере свијета, а 1980. године њен кањон је уписан на листу UNESCO-ве Свјетске баштине природних добара. Рафтинг на Тари је све популарнији туристички производ и у врху је интересовања љубитеља авантуристичког туризма. Ниједан спуст није исти ни временски ни по доживљају. Најатрактивнија дионица од око 20 km, од Брштановице до Шћепан Поља у априлу се пређе за 30-45 мин, а у августу за 3-4 сата. Све то зависи од мјесеца у коме се долази, од нивоа воде и брзине ријеке, од броја чланова посаде чамца и др. На подручју општине регистрован је велики број рафтинг кампова.

Ријека Дрина

Дрина је такође, као и Тара, узбудљива и чиста ријека, у њеном почетном току. Настаје на Шћепан Пољу спајањем Пиве и Таре и тече све до Саве у дужини од 354 km. Љепота Дрине није само у њеној води већ и у пејзажима који је окружују: дубоки кањони и тјеснаци, непроходне шуме, орлови који круже изнад њених клисура, села разбацана по планинским

странама. Ријека Дрина има највећи хидропотенцијал на читавом Балкану. Поред постојећих хидроцентрала, у плану је изградња нових, будући да горман енергетски потенцијал који посједује ова ријека није искориштен. Овдје свакако треба имати на уму да се адекватним планирањем треба превенирати потенцијални штетни учинак који изградња хидроелектрана може имати на околиш, како би се одржао адекватан баланс између искориштавања енергетског потенцијала и очувања животне средине.

Ријека Сутјеска

Сутјеска је веома брза планинска ријека која извире на падинама Волујака на 1500 м.н.в. и дуга је 37 km. Сутјеска протиче средишњим дијелом НП “Сутјеска“ и по њој је Парк добио своје име. На њеном кратком путовању придружују јој је бројне ријечице и потоци који се обрушавају са подножја Маглића, Волујака и Зеленгоре. Главне

притоке Сутјеске са запада су Јабушница, Хрчавка и Буковик, а са истока Сушки поток, Перућица и Ждријело. Све ове воде Парка су кристално бистре и чисте, богате поточном пастрмком и другим облицима живота карактеристичним за те екосистеме. Још од раних година средњег вијека њеним кањоном је пролазио каравански пут Виа Босниа и Виа Дринас за средишњу Европу и Цариград.

Ријека Ћехотина

Ћехотина извире на падинама Стожера на 1.380 мнв у Црној Гори, а дуга је 125 km. Специфична је по посебном облику који ствара њен кањон, а то је у облику слова "О". Као у свим ријекама овога краја и у Ћехотини се могу ловити: поточне пастрмке, калифорнијске пастрмке, липљан, шкобаљ, мрена и друге. Ћехотина протиче кроз сами центар

Фоче и улива се у Дрину. На ушћу Ђехотине у Дрину изграђен је Аква парк “Ушће” који у сезони посјећује велики број домаћег становништва и туриста.

Ријека Бистрица

Бистрицу чине Добропољка, која извире испод Трескавице, и Варошка ријека, са извориштем на падинама Јахорине. Дуга је 17 km, а дубина кањона достиже и до 700 m. Највеће притоке Бистрице су Говза и Отеша, које извиру на падинама Зеленгоре. Веома занимљив крашки феномен у клисури Бистрице је и кратка тунелска пећина – прераст на

почетку Сијерачке клисуре. Бистрица у клисуру улази кроз Самар, једну од најљепших прерасти код нас. Бистрица се улива у Дрину, три километра узводно код Брода

3.1.5. Језера

Штиринско језеро

Ово језеро је највеће на Зеленгори и налази се на највишој надморској висини. Језеро је врло плитко. Лежи у карстној ували на надморској висини од 1.677 m. Дужина језера је око 600 m, ширина 350 m, са највећом дубином око 1,8 m. Обале језера су благог нагиба обрасле широким појасом водене траве у којој се легу дивље патке. Нема рибе јер вода је плитка па зими заледи, те рибе не могу опстати. До језера се долази пјешице, а пут траје око 2 сата од Орловачког језера.

Котланичко језеро

Налази се на надморској висини од 1.514 m, опкољено сивим каменим гребенима, на удаљености од око 4 km јужно од Штиринског језера. Дужина језера је око 300 m, а ширина од 80 m до 120 m. У јужном дијелу језера испод стијена код великог камена увире текућа вода у карстну јаму и јавља се у виду извора око 5 km јужније у мјесту Придворица. Језеро је крушкастог облика, а највећа дубина је близу 7 m. Котланичко је својесврстан природни феномен, околно постоји више извора којима се језеро допуњује као и извори на дну језера који служе и за одток и приток воде. Богато је рибом. Котланичко језеро налази се на сат и по хода од Орловачког језера (до кога се може стићи аутомобилом). До Котланичког и Штиринског језера се стиже за неких сат и по до два сата хода од Југовог језера, које је приступачно аутомобилу.

Доње Баре Језеро

Језеро Доње баре налази се на око 1 сат и 15-ак минута вожње од Тјентишта (19 km макадамског пута) на надморској висини од 1500 m. Дуго је 200 m, а широко 140 m са највећом дубином преко 4 m. На Доњим Барама се налази и мала ловачка кућа, коју је могуће у договору са управом Националног парка “Сутјеска” изнајмити за ноћење.

Горње Баре Језеро

До Горних бара стиже се пјешице за тридесетак минута правцем сјеверозапад од језера Доње баре. Смјештено је на надморској висини од 1.550 m. Дугачко је око 150 m, широко око 80 m, а највећа дубина око 2 m. У њему нема рибе.

Црно Језеро

Налази се на надморској висини од 1450 m. Котлина језера је јајоликог облика, дужине 80-90 m, са дужином од 1 до 1,5 m. Богато је поточном пастрмком. Црни хумус покрива обалу и дно језера те је отуда и језеро добило име. Дужина 170, ширина 80, дубина 3 m. До језера се стиже тако што се на 15 km од магистралног пута Фоча-Тјентиште скрене према Врбници, па иде до Репухова дола (21 km), одакле се пјешачи до језера тридесетак минута.

Бијело Језеро

Бијело језеро се налази на надморској висини од 1417 m и стиже се за 10 минута хода од Црног језера. Површина језера је 0,72 ha, а дубина до 3 m. Нема рибе јер се вода леди зими. У средини језера постоји бијела стијена (камен) па је по њој и језеро добило име.

Орловачко Језеро

Налази се на 1500 m. Дужина језера је око 250 m, ширина око 120 m, а највећа дубина је око 4 m. Два сата хода од овог језера се налази и највећи врх Зеленгоре, Брегоч (2014m) одакле се пружа изванредан поглед. Стиже се аутомобилом, магистралним путем Тјентиште-Гацко до Чемерна (26 km) одакле се скреће ка језеру (22 km). Љети је веома пријатно за купање. Језерска обала је благо нагнута, а дно и обала обрасли су воденим биљкама.

Бориловачко Језеро

Налази се на 1450 m надморске висине и једино је вјештачко језеро на Зеленгори. Окружено је врховима Калелија и Стог. Дуго је око 250 m и широко око 100 m. Језеро се сваке године порибљава калифорнијском пастрмком. Удаљено је од Чемерна 24 km и до језера води макадамски пут.

Трновачко Језеро

Како је већ наглашено, ово језеро, иако припада Црној Гори, истовремено спада у ужу зону Националног Парка "Сутјеска" у подножју југозападних падина Маглића, Волујака и Биоча. Окружено је високим планинским врховима: Власуље (2337 m), Царев До (2200 m), Врсте (2301 m) и Маглић (2386 m). Језеро је дуго преко 700 m, ширине 400 m, на надморској висини од 1.517 m. До овог језера се стиже од Тјентишта преко Драгош седла на Пријевор (19 km), одакле се иде око 2 сата пјешице преко Сухе језерине. Такође, може се стићи и од Сухе, Сушким потоком за 4 сата хода.

3.1.6. Планине

Подручје фочанске општине кресе високи планински масиви који припадају планинском вијенцу Динарида: Маглић, Зеленгора, Вучево, Волујак, Биоч, Љубишња. Прави су изазов за планинаре, алпинисте, рекреативце и све љубитеље природе.

Маглић

Планина се налази око 20 km југозападно од Фоче на граници БиХ и ЦГ. Маглић је са својих 2386 m највиши врх у БиХ. Оивичен је са сјевера Вучевом, са запада Сутјеском, са истока Пивом и Мратињем, а са југа Биочом. Због својих стрмих висова ова планина је одувijek била изазов за професионалне планинаре, спортисте и авантуристе. Обрастао је буковом и црногоричном шумом, а подножје планине и све падине су богате водом, од којих је најиздашнији Царев до, који никада не пресушује (на 2000 мнв, што је ријеткост на овим висинама). На самом врху Маглића је и граница између РС-БиХ и ЦГ, гдје се налази Трновачко језеро, најљепше глечерско језеро на овом подручју. Најомиљеније мјесто за окупљање планинара је управо на језеру, посебно у дане Видовданског успона на Маглић.

Вучево

Вучево је пространа планинска висораван, окружена са три стране кањонима Сутјеске, Дрине и Пиве, а са четврте високим масивом Маглића. Највећи врх Вучева је Планиница са својих 1 876 m. Богато је шумама, ливадама и пашњацима и због тога вјековно је стећиште сточара у љетњим мјесецима, када оживе катун.

Волујак

Волујак је планина која се надовезује на Маглић и има низ врхова преко 2 000 мнв (највећи је Власуља 2 337 m). На сјеверозападу граничи кањоном Сујтјеске, чије литице уједно раздвајају Волујак од Зеленгоре. Волујак припада низу високих камених громада, у народу познатих као површи. Подножје планине обрасло је мјешовитом шумом (буква, четинари), као и пашњацима, а врхови су прошарани бијелим цирковима. Веома је атрактиван за планинаре.

Зеленгора

Зеленгора (са највећим врхом Брегоч од 2 014 мнв) је планинско подручје које се налази на југоисточном дијелу РС и саставни је дио НП “Сутјеска”. За многе најљепша је планина ових простора. Пространа је, непрегледна, богата шумом, зеленим пашњацима и воденим површинама. Иако на њој постоје бројни врхови (Вилињак, Угљешин врх и др.), Зеленгора је уједно и питома и блага планина. Сушта супротност Маглићу и Волујаку. Посебну драж Зеленгори дају њене ”горске оци” - бистра глечерска језера, смјештена у самим подножјима њених врхова: Горње и Доње баре, Орловачко, Котланичко, Штиринско, Бориловачко, Црно и Бијело језеро. На Зеленгори је, такође, драгоцјен и богат фонд дивљачи и ријетких биљних врста, од којих су бројне ендемске. Наведене карактеристике упућују да ова планина представља изванредно мјесто за

шетање и планинарење, али и лов. На њој се налази и неколико реновираних планинских домова, а сваке године у првој седмици августа одржава се манифестација “Језера Зеленгоре” у циљу промоције планине и њених љепота.

Лелија, Љубишња и Биоч

Планински дијелови масива Лелије, Љубишње и Биоча имају надморску висину пеко 2000 m и спадају у групу високих планина. Највиши врх је Дернечиште са 2238 мнв. Заједничка карактеристика им је да имају доста прелијепих видиковаца, пресјечене су кањонским долинама и имају бујну вегетацију. На читавом овом подручју налази се разноврсна дивљач што чини природу још љепшом и туристички атрактивнијом.

3.1.7. Пјешчане пирамиде

На деветом километру старог пута Фоча – Миљевина - Сарајево, у мјесту Пирни До, налазе се Пјешчане пирамиде и право су ремек дјело природе. Овај јединствени геоморфолошки феномен, настајао је дугим низом година. Ерозијом тла и под утицајем агресивне спреге мразева, љетних врућина, киша и јаких вјетрова, настале су фигуре занимљивих

облика. Својим обликом и саставом подсећају на пирамиде у Колораду (САД), у Доломитима (Италија) области Валцеа у Румунији или на пирамиде у Ђаволјој вароси (Србија). Пјешчане пирамиде се први пут помињу у Аустроугарском периоду. Процес ерозије траје и данас, тако да оне не нестају, већ расту. Достижу висину до 20 метара. Избраздани пјешчани стубови уздижу се из својих широких темеља и сужавају према врху и на тај начин чине изванредну геоморфолошку ријеткост на овим просторима. Шездесетих година прошлог вијека на овом атрактивном локалитету снимљени су поједини кадрови филма “Капетен Леши”.

3.1.8. Заштићена природна добра

Природни ресурси су неопходан дио нашег окружења. Вода, ваздух, земљиште, шуме и различити пејзажи су саставни део екосистема у којима живимо. Заштита природних ресурса постаје све важнија због све већих пријетњи људским активностима. То је један од водећих разлога успостављања Међународне уније за заштиту природе (IUCN) која издваја подручја значајна по биолошкој разноврсности, одрживости изворног пејзажа и туристичких потенцијала.

Како се заштита природних богатстава не би сводила само на препоруке и категоризације, већ да би се уистину дјеловало на терену, донесен је Закон о заштити природе. Овај закон лимитира привредне и друге дјелатности које се могу обављати у заштићеним подручјима, док се посебним актима надлежних министарстава прописује начин обављања сваке од тих дјелатности.

Национални парк “Сутјеска“ је најстарији национални парк у БиХ. Основан је 1962. године, а члан је и Европске федерације паркова EUROPARK. Захваљујући изванредним природним вриједностима и њиховој очуваности, НП Сутјеска је од 2000. године уврштен у II категорију IUCN (Одјел за заштиту природе и природних добара). Једна од посебности Национални парк „Сутјеска“ је његов положај на магистралном путу Београд – Дубровник и Сарајево – Дубровник. Тјентиште, као централни дио Парка, кроз који пролази један од најважнијих путних праваца ка мору, удаљено је од Сарајева 96 km, од Дубровника 143 km, Подгорице 146 km. У климатском погледу, ово подручје је под утицајем модификоване планинске климе. Национални парк „Сутјеска“ обухвата пространо планинско подручје на тремеђи Босне, Херцеговине и Црне Горе, оивичено ријекама Пивом, Дрином, изворишним током Неретве, те планинским масивима Биоча, Вучева, Маглића (највећи врх Босне и Херцеговине 2386 мнв), Волујака, Лебршника и Зеленгоре. Површина парка износи 17.250 ha од чега је преко 66 % покривено шумама, а остатак чине ливаде, пашњаци и голети изнад горње границе шума. Планине које окружују и чине дио Националног парка „Сутјеска“ су дио планинског вијенца Динарида (Динарске Алпе). Највреднији бисер у низу природног блага НПС-а је строго заштићени резерват Перућица, једна од ријетких сачуваних прашума Европе. Прашума Перућица је највећи очувани прашумски резерват у Европи. У Перућици, као и у другим дијеловима Парка, налази се богат и разноврстан биљни и животињски свијет, низ ендемских, ријетких и заштићених врста. У самом срцу Прашуме налази се водопад Скакавац, висок преко 75 m. У оквиру Парка налази се седам глечерских језера које се због своје изузетне љепоте често називају „горске очи“: Орловачко (1500 мнв), Штиринско (1677 мнв), Котланичко (1514 мнв), Доње баре (1500 мнв), Горње баре (1550 мнв), Црно језеро (1450 мнв) и Бијело језеро (1417 мнв). Бориловачко је једино вјештачко језеро на Зеленгори (1450 мнв). О непроцјењивом богатству биљног свијета свједоче подаци да је у Националном парку „Сутјеска“ регистровано преко 2600 васкуларних биљака, са великим процентом ендемских и ријетких врста, преко 100 врста гљива и мноштвом љековитог биља и плодова природе. Значајна вриједност Националног парка „Сутјеска“ је и богато културно – историјско наслеђе. Многобројни материјални остаци, писани извори и споменици старије и новије историје, међу којима је најзначајнији Спомен комплекс Битке на Сутјесци, свједоче о присуству човјека на овим просторима од праисторијских времена и свједоче о бурној прошлости овог краја. У римском периоду, средњем вијеку, доба Турака, као и данас ово је било важно транзитно подручје. Само Тјентиште је добило назив од латинске ријечи – тенториум што значи шатор, вјероватно јер се развило на мјесту караванске станице.

3.2. Антропогени потенцијали

У антропогене потенцијале сврставамо различита културно-историјска, природна, умјетничка и остала наслеђа која због своје привлачности људима, а у циљу испуњења културних аспирација, доводе до кретања људи и самим тим развоја туризма у областима са богатим антропогеним потенцијалом. Антропогени потенцијали се могу класификовати у неколико различитих категорија: културно–историјски, етносоцијални, умјетнички и амбијентални.

Као један од најзначајнијих антропогених потенцијала на подручју општине Фоча, можемо издвојити: културно-историјска добра и туристичке капацитете.

3.2.1. Културно-историјско наслеђе

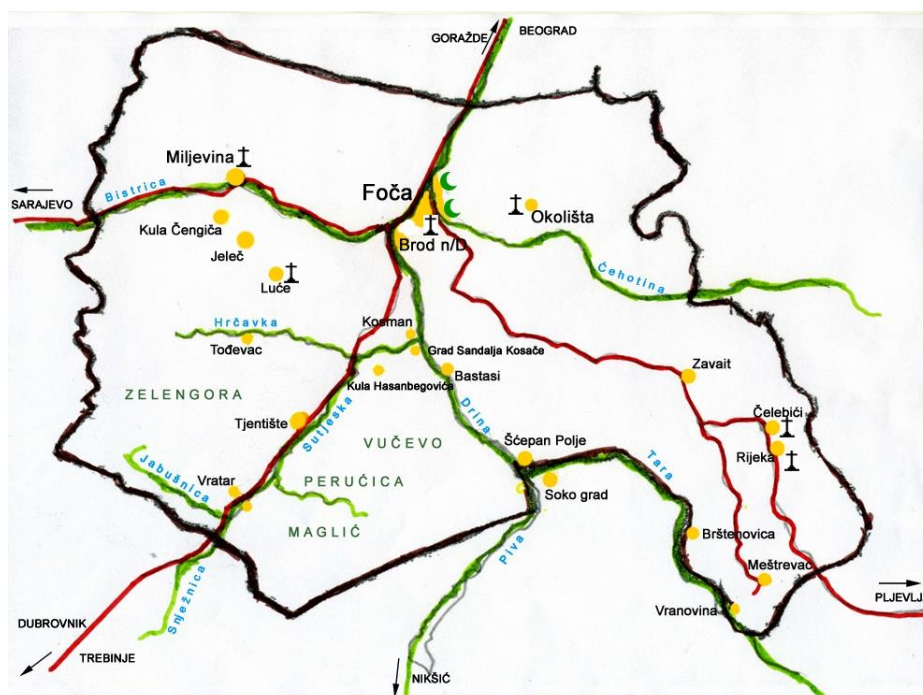
Културна добра представљају важан дио наслеђа сваког народа и представљају доказ његовог идентитета. Према начину настанка те других својстава, као што су културна или историјска, на територији општине Фоча разликујемо: споменике културе и културне установе, попут музеја, затим вјерске, односно сакралне објекте, археолошка налазишта, те различите културне манифестације.

На основу културне баштине која датира из одређеног временског периода ми добијамо увид на начин живљења наших предака.

Сакрални објекти општине Фоча:

- Црква Светог Николе
- Храм Светог Саве
- Храм Светог Василија Острошког и Светог Петра Дабробосанског у Велечеву
- Црква Светог Николе у Ријечи Челебићкој
- Храм Успења Пресвете Богородице у Челебићима
- Храм Успења Пресвете Богородице на Лућу
- Црква Светог Константина и Царице Јелене на Околиштима
- Црква Преображења господњег у Јабуци
- Храм Светог пророка Илије у Миљевини
- Црква Свете Тројице у Устиколини
- Црква Светог Пантелејмона у Врбници
- Црква Светог Ђорђа у Врановини
- Спомен црква Светих Ћирила и Методија у Јошаници
- Алаца џамија
- Муслук џамија
- Царева џамија

Слика 5: Мапа сакралних објеката на подручју општине Фоча

Остало културно – историјско наслеђе општине:

- Сат кула
- Фочанска кућа
- Музеј Старе Херцеговине
- Праисторијски цртежи
- Стећци
- Бегова кућа
- Спомен комплекс Битке на Сутјесци
- Археолошки локалитет Ратаја – Кула Ченгића и испосница

Културне манифестације у општини:

- Јануарске свечаности
- Мајске културне свечаности
- Ноћ музеја
- Дан европарка
- Дан Битке на Сутјесци
- Видовдански успон на Маглић
- Међународни турнир и фудбалу „FOOTBALL FRIENDS“
- ОК фест
- Ауто-мото рели „Сутјеска“
- Гастро фест
- Дринска авантура
- Дани боровнице и језера Зеленгоре

Сат-кула

Најстарије казивање о постојању сата у Босни и Херцеговини везан је за Фочу. На сред Фоче, у Пријекој чаршији, изграђена је Сат-кула, као мјерач времена и пролазности. Задужбина је Мехмед-паше Кукавице, који је родом из Фоче. У књигама је забиљежено да је саграђена 1758. године у знак оданости и захвалности народу одакле потиче. Данас је Сат-кула симбол града.

Дубровачка кнежевина је поклонила трговачком центру у Фочи први сатни механизам још септембра 1493. године и тај се сатни механизам чувао да би по изградњи Сат-куле био уграђен у њој као мјерач времена и пролазности. Сат – кула саграђена је од нежбуканог камена у облику четвртасте призме, висока је 20 метара и покривена шаторским кровом. Основа јој је четвороугаона димензија 310 x 320 центиметара. У кулу се улази на метална врата висока деведесет центиметара, а до сатног механизма воде дрвене степенице. Сатови су смјештени испод самог крова куле и окренути су на четири стране. Сат се свако пола сата оглашавао једним ударцем гонга, док је пуне сате означавао одговарајућим бројем удара гонга. Седамдесетих година прошлог вијека сат је престао са радом. У једној пројектној идеји стоји да се исти сат поправи и обнови Сат-кула како би наставио са радом, на радост мјештана и посјетилаца Фоче.

Музеј у Фочи

Музеј “Стара Херцеговина” је једна од доминантнијих културних установа овог региона. Музеј је меморијалног карактера, те на тај начин игра важну улогу у очувању културног наслеђа и сјећања на прошле догађаје. Поред двије сталне поставке “Фоча у прошлости” и “110 дана Фочанске Републике”, те спомен собе погинулим борцима „Отаџбинског

рата“, Музеј посједује и колекције етнографског карактера, односно археолошког поријекла. Такође, у Музеју се могу видјети и гостујуће поставке, које се реализују у сарадањи са другим музејима, галеријама, па чак и приватним колекционарима.

Храм Светог Саве

Храм Светог Саве налази се центру града на десној обали ријеке Ћехотине. Одлука о изградњи ове импозантне, једне од највећих црквених грађевина Српске православне цркве у Републици Српској донешена је 1993. године. Градња је почела 2006. године. Храм захвата површину од 1500 m². Редовна богослужења почела су на Васкрс 2013. Храм је укровљен, купола је покривена бакарним лимом, постављена су звона и крстови.

Црква Светог Николе изграђена је 1857. године у стилу рашке грађевинске школе са три улаза. Фреске четворице јеванђелиста и Свете Тројице, у унутрашњости цркве, представљају изузетно умјетничко дјело. У цркви се налазе и иконе које су од непроцјењиве вриједности. Са обје стране владичанског трона су извајање двије фигуре лавова, попут оних у Студеници и Дечанима. Нови звоник саграђен је 1975. године.

Црква Светог Николе

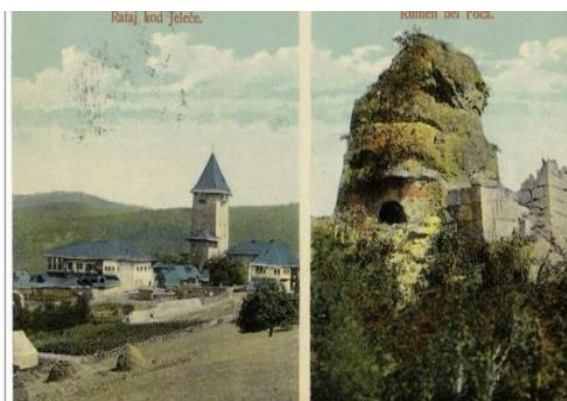
Храм Успења Пресвете Богородице

Нешто више од двадесет километара од Фоче и исто толико од Тјентишта, у селу Попи на 856 мнв, налази се црква Успења Пресвете Богородице. Окружена је с једне стране планинама Малуша и Зеленгора, а са друге стране изнад ријеке Сутјеске планинским масивима Вучево и Волујак. Ова црква је јединствена по начину градње, а прате је богате легенде из доба отоманске империје. Са стране су уклесана два крста, док је у дну лука исклесан већи крст и на њему исписана 1834. година. То је вјероватно година када је црква укровљена клисом. Црква је поплочана каменим плочама са угравираним мозаицима. Иконостас из седамнаестог вијека је од дрвета. Међу иконама у Храму налази се и икона Пресвете Богородице из седамнаестог вијека, по којој је црква и добила име. У порти се налази извор воде, увијек исти и исте температуре.

Археолошки локалитет Ратаја – Кула Ченгића и испосница

Три километра од насеља Миљевина, у селу Ратаја, постоји занимљив споменик средњовјековне сакралне архитектуре. На пропланку поред православног гробља налази се стијена висока скоро седам метара. Са једне стране у њој је исклесано удубљење. То је коцкаста гробна комора исклесана у камену, окренута правцем исток – запад. У унутрашњост воде врата димензија 70 x 180 центиметара. Народно предање каже да су у тој гробници дуго времена почивале мошти Светог Арсенија Сремца и да су одатле пренијете у манастир Ждребаоник код Даниловграда гдје и данас почивају. Приликом археолошких истраживања установљено је да је то манастириште које потиче, најприје са испосницом, из 4. вијека, а манастирска црква је подигнута касније али свакако прије 9. вијека (Чокић, 1889).

Алаца џамија

Хасан Незир поријеклом из ових крајева (село Грдијевићи). Налази се у самом центру Фоче и једна је од најљепших џамија у БиХ.

Изграђена је 1549. године од клесане седре, док су куполе биле начињене од опеке. Специфичност и вриједност Алаце џамије била је у бујној и вишебојној зидној орнаментици, која је прекривала вањске зидове и унутрашњост трема. У слободнијем преводу “алаца” значи шарено, па од туда и назив „шарена џамија“ јер је била украшена орнаментима. Саградио ју је

Црква св. Николе у Ријечи Челебићкој

Саграђена је 1832. године. Прављена је од камена и покривена шиндром. Окружује је пет храстова старих око 300 година. Налази се у селу Челебићи, око 40 km од Фоче. У цркви се налазе велике умјетничке

вриједности. У народу је позната као Шклопотница, што се може довести у везу са истоименом пећином и рјечицом у њеној близини. Црква је 1968. године проглашена спомеником културе БиХ. Поред цркве је изграђен парохијски дом са завичајним музејом.

3.2.2. Туристички потенцијали

У претходном тексту су већ споменути многобројни локалитети на територији општине Фоча, који због своје јединствености или природне љепоте представљају дио богате туристичке понуде овог простора. Посебно се издваја Национални парк „Сутјеска“, те планина Маглић, будући да је она са својих 2386 метара највиша планина у држави, те прашума Перућица, као једина прашума код нас, а највећа у Европи. У њој се налази и водопад Скакавац.

Национални парк „Сутјеска“ је свакако основа туристичког потенцијала ове регије, због нетакнуте природе, кристално чистих извора и високих планина, као што је горе наведени Маглић. Ипак, сматра се да пуни туристички потенцијал није остварен, а као главни разлози се наводе недовољно развијена саобраћајна и путна инфраструктура, мањак инвестиција, итд.

Национални парк Сутјеска није посебно добро мапиран, нити у сврху управљања стаништима нити за туризам. Међутим, ситуација непостојања картографског материјала се може промијенити, због пројекта истраживања биодиверзитета који је недавно започео Пољопривредни институт Републике Српске из Бање Луке, која укључује развој базе података ГИС (географски информациони систем) за Парк.

Кањон ријеке Таре је идући локалитет ове регије којем се, задњих година, популаризацијом рафтинга, значајно повећао туристички потенцијал. Кањон ове ријеке је најдубљи у Европи, односно на другом мјесту по дубини је на свијету, те заједно са чињеницом да је под UNESCO заштитом и да се у околини налазе бројна планинска језера чине га изузетно привлачним међу људима заинтересованих за ову врсту туризма. Дио на којем је потребно додатно радити, а како би се максимално искористили постојећи потенцијали је везан за административне проблеме око преласка границе, будући да се национални парк дјелимично налази и на територији сусједне Црне Горе, затим недостатак саобраћајница на десној страни ријеке, те потреба за проширењем

дјелатности како локални произвођачи и радници других дјелатности не би били ограничени на сезонски карактер ове врсте туризма.

Још један природни феномен ове регије који привлачи пажњу су пјешчане пирамиде, смјештене у селу Данчићи, смјештеном на путу од Фоче ка Сарајеву. Ове пирамиде су настале ерозивним дјеловањем, тако што је ситнији пјесак одношен дјеловањем природних утицаја као што су вода и вјетар, док су преостали стјеновити и глинени блокови остали у форми пирамиде, због чега и носе назив пјешчане пирамиде. Како би се овај локалитет унаприједио, планирано је од стране Туристичке организације ове регије да се изврши уређење површина око пирамида, те се додатно планира изградња бициклистичке стазе која ће пролазити поред овог мјеста, а у циљу његове додатне промоције.

Сем природних локалитета који привлаче све већу пажњу, постоје и многобројни историјски споменици и свједоци времена иза нас. Ту је свакако битно споменути чувену некрополу са стећцима, која је такође под заштитом UNESCO-а, односно уврштена је Листу свјетске баштине. Смјештена на локалитету Мрамор у Врбици код Фоче, ова некропола броји 211 споменика, из разних периода, као што су касноантички, староримски и средњевјековни. Присутна су и 74 стећка недефинисаног облика. Поред историјских споменика, овај регион има и неколико културних манифестација које више инајму национални карактер, као што су Јануарске свечаности и Мајски дани духовности, културе и спорта.

Из свега наведеног видимо да се на територији општине Фоча остварује велики број различитих туристичких грана, као што су: авантуристички туризам, планинарење, екотуризам, културно-историјски туризам, археолошки туризам, ловни и риболовни туризам, и слично. Већину туриста чине млади људи, због популаризације рафтинга и авантуристичког туризма. Када је у питању однос страних и домаћих туриста, 54% су страни туристи, од чега највише гости из Србије, затим Хрватске, Словеније, Македоније и Црне Горе.

Туристима су на располагању два хотела, хотел Зеленгора и хотел Младост са укупним смјештајним капацитетом од 278 лежаја. Други смјештајни капацитети су везани за бунгалове, планинске куће, колибе и катуне те омладински камп локализован на Тјентишту. Надаље, локално становништво, све више свјесно туристичког потенцијала ове регије, те будући да свједочи повећаном броју туриста, почиње и само да се окреће ка туристичко-услужним дјелатностима, што је резултирало повећањем приватних смјештајних капацитета, али и отварањем мотела, пансиона и слично.

Као што је већ споменуто, потребно је додатно уложити средства за остварење максималних туристичких капацитета. Поред уопштених улагања, у смислу јачања саобраћајне мреже и остале инфраструктуре, очувања и унапређења културних и природних добара, те диверсификације туристичке понуде, исказана је и потреба за конкретним рјешењима и пројектима, као што су реновирање „Титове виле“, адаптација спомен комплекса костурнице, и друго. У све пројекте је потребно укључити и локалну

заједницу, те стручни кадар из различитих области, а како би се постојећи потенцијали презервирани у најоптималној мјери.

4. ГЕОЕКОЛОШКА ОГРАНИЧЕЊА ОПШТИНЕ ФОЧА

Поред тога што се природна богатства могу искористити у развоју регије, потребно је да се имају на уму и природна, односно геоеколошка ограничења која настају дјеловањем природних сила или човјека, те се на основу тога могу подијели на природна и вјештачка, односно антропогена.

4.1. Природна ограничења

Природна ограничења настају као посљедица изненадних и разорних дјеловања природних сила, што може да има штетан утицај на људе, околину, имовину, те биљни и животињски свијет. Када је у питању ова регија, најчешћа природна геоеколошка ограничења су поплаве са посљедичном ерозијом земљиште, клизишта и временске непогоде.

4.1.1. Поплаве и ерозија тла

Поплава се дефинише као „појава необично велике количине воде на одређеном мјесту услед дејства природних сила (велика количина падавина) или других узрока попут цурења брана, ратних разарања и слично“ (*Лазаревић, Тошић, 2013*).

Штетни утицаји поплава се манифестују на различите системе. Када је у питању штетан утицај на човјека, поред тога што могу довести до смрти утапањем или на неки други начин, или до повреда различитог обима, поплаве могу проузрочити ширење инфективних обољења како због контаминације воде канализацијом, тако и због недостатка основних хигијенских услова.

Даље, поплаве штетно могу утицати и на инфраструктуру, путем оштећења кућа, фабрика и других објеката. Вода уништава темеље, електричне инсталације, те колапс цеста, мостова и канализационих система. Треће, поплаве могу имати дугорочно лош утицај на околину, узрокујући ерозију тла, загађење вода испирањем штетних хемикалија и других загађивача, те уништењем станишта разних биљних и животињских врста.

Поплаве на подручју општине Фоча јављају се као посљедица неповољне хидрометеоролошке ситуације када услед великих количина падавина или наглог отопљавања снијега дође до стварања вишка површинских вода, пуњења и изливања воде из корита ријека. Предвиђање поплава у овом случају је могуће али обим и интензитет поплава је тешко предвидјети. Поплавама је изложено и урбано подручје општине.

Превенција штетног утицаја поплава се своди на спровођење плана заштите од поплава донесеног од стране Републичке управе, општине, те јединица цивилне

заштите. Тај план тренутно обухвата редовно одржавање канализационих токова, шахтова и канала, затим забрана одлагања отпада на недозвољеним мјестима и креирање илегалних депонија, а понајвише успостављање механизма контролисаног ископавања шљунка и пјеска из водених корита општине.

4.1.2. Клизиште

Клизишта су дефинисна као „вид општег денудационог процеса, који је широко распрострањен на Земљиној површини. Тачније, то је свако мјесто гдје се јавља споро, постепено или релативно брзо кретање површинских растреситих и неотпорних слојева“ (Лазаревић, Р., Тошић, Р., 2013).

Посљедњих година број регистрованих клизишта на подручју општине Фоча се знатно повећава. Санација клизишта увијек представља сложену мјеру коју треба да рјешавају стручна лица и изискује знатна финансијска средства. У заштити и спасавању од клизишта тежиште мора бити на превенцији односно геомеханичком испитивању терена. Ову мјеру спроводи Општинска управа, ангажовањем стручњака из те области. Појавом клизишта предузимају се интервентне мјере заштите и спасавања које проводи општинска управа општине Фоча уз ангажовање стручних лица из ове области.

4.1.3. Временске непогоде као природно ограничење

Под временским непогодама се сматра изненадна велика несрећа која прекида нормално одвијање живота, узрокује жртве, штету већег опсега на имовину или њен губитак, те штету на инфраструктури или животну средину, у мјери која прелази нормалну способност заједнице да их сама отклони без помоћи. У временске непогоде се убрајају: олујни и оркански вјетрови, пожар, мраз, суша, снијежни нанос (лавина), лед на водотоку и сл. Оно што је важно у области овог природног ограничења јесте да се спроведе низ мјера заштите од временских непогода.

Шуме представљају природну препреку и дјелимичну заштиту насеља од вјетрова. Мјере заштите од удара јачих олујних вјетрова треба да буду прије свега превентивне. Дендролошке мјере састоје се у засађивању високог зеленила које представља баријеру вјетру.

Одбрана од града треба се остварити мрежом противградних објеката као дјелом противградне одбране шире територије.

Снијег и сњежне падавине представљају највећи ризик на подручју општине Фоча управо јер конфигурација терена је таква да је општина окружена планинама Идући ка вишим предјелима сњежни покривач може достићи и до неколико метара, нарочито на оним мјестима која су изложена вјетру, гдје се стварају сметови. Сметови и сњежни наноси могу узроковати значајне проблеме будући да долази до непроходности путева, а самим тим је и онемогућена опскрба становништва у угроженим подручјима. Тренутно, у случају оваквих околности, за помоћ при акцијама спасавања или доставе се ангажују различите спасилачке службе, те чак и планинарска удружења и спелеолошка друштва.

Обавеза општине у складу са планом заштите од пожара је да примијени превентивне и одговарајуће мјере у циљу спречавања или смањивања последица пожарне катастрофе. Носиоци активности су локалне ватрогасне јединице и ватрогасна друштва, а у сарадњи са шумским газдинством Маглић, те републичким јавним предузећем „Шуме РС“. Према плану, они имају задужење да обезбиједи финансијска средства неопходна за имплементацију преко својих финансијских извора (средства добијена преко различитих пројеката или средства добијена кроз наплату различитих такси) и државног буџета. Према Стратегији развоја општине Фоча за период 2015-2026, њихове обавезе су дефинисане као:¹⁸

- Одржавање техничке исправности возила и апарата који се користе у борби против пожара, а посебан акценат дати примјени превентивних мјера заштите од пожара.
- Спријечити појаву ватре на отвореном простору и одредити посебна мјеста за паљење корова и осталог пољопривредног отпада, и сл.
- У свим објектима обезбиједити апарате за гашење пожара
- Усмјеравање конструкције објеката у циљу спрјечавања или свођења на најмању мјеру избијања и ширења пожара.
- Ниво мјера и активности и приправности ускладити са упозорењима РХМЗ, побољшати ниво обучености и опремљености ватрогасних јединица и друштава.
- Обезбиједити потребене количине воде и других средстава за гашење пожара а посебну пажњу посветити одржавању хидрантске мреже.
- Обезбиједити ефикасан надзор и контролу у области заштите од пожара

У претходном периоду, у сагласности са релевантним законодавством, израђени су различити планови који се односе на превенцију и заштиту од различитих природних катастрофа. Ипак, истакнута је потреба за непрестаном модернизацијом и унапређењем постојећих планова, као и развојем нових у складу са најновијим стандардима и истраживањима. Осим тога, потребно је законски обезбиједити да се издвоји 2% од укупног буџета за финансирање ових планова, како би се горе наведене ставке могле и имплементирати.

4.2. Антропогена ограничења

Кроз различита и свакодневна дјеловања, људи константно утичу на измјену изгледа, али и функције различитих елемената биосфере. Почевши од директних утицаја као последица дјеловања различитих индустрија, гдје као примјер можемо навести креирање вјештачких језера током изградње хидроелектрана или измјене рељефа приликом изградње већих саобраћајница, па преко индиректних утицаја гдје као загађивач доводи до истребљења различитих биљних и животињских врста, негативан утицај човјека је све више шири. Загађењем чистих извора воде, те загађењем ваздуха и земљишта, дјеловање човјека доводи до смањења стопе искористивости природних потенцијала, те се ови антропогени фактори морају узети у обзир приликом разматрања ограничења посторног развоја сваке територије.

¹⁸ Стратегија развоја општине Фоча 2017-2026

4.2.1. Загађење ваздуха

Под загађењем ваздуха се подразумјева свако присуство штетних или отровних материја, које својим присуством у ваздуху доводе до непожељног утицаја на биљни и животињски свијет, укључујући и штетни утицај на човјека, директним или индиректним путем.

Ваздух је прозрачна смјеса гасова и ситних честица које имају сталан састав и које се налазе у стабилној равнотежи. Међутим, ваздух изнад многих градова је данас мрачан и суморан, а хоризонт нестаје у измаглици, због повећане концентрације загађујућих честица у ваздуху. Смог је посљедица загађења.

Узроци загађења су многобројни, али се, у принципу, доказало да је стопа загађења директно пропорционална стопи урбанизације и индустријализације регије у којој се загађење мјери. Што је нека регија развијенија, то је стопа загађења ваздуха већа

Загађење ваздуха може да се посматра кроз три основне групе штетних ефеката изазваних емисијом различитих загађујућих материја у ваздух:

- Различите врсте штетних оксида неметала, као што су азот-моноксид, азот-диоксид и сумпор-диоксид, који у ваздух долазе у процесу испаравања са земљишта у току разних врста пољопривредних дјеловања, као што је ђубрење, али и кроз процесе сагорјевања фосилних горива.
- Стварање такозваних озонских рупа у атмосфери, које посредно доводе до пропуштања штетних ултраљубичастих зрака из космоса,
- Промјене у микро- и макроклими.

Као што је већ наведено, сво ово загађење настаје као посљедица убрзане индустријализације, али је неопходно споменути и индивидуалан допринос сваког појединца, кроз загађења путем индивидуалних ложишта у домаћинствима, те употребом возила на моторни погон која се крећу на фосилна горива.

У нашем закону постоји посебна уредба названа Уредби о успостављању Републичке мреже мјерних станица и мјерних мјеста („Службени гласник Републике Српске“, број 124/12), чији је првенствени задатак успостављање количине, те просторне дистрибуције специјализованих станица и/или мјерних мјеста у одређеној зони и агломерацији, као и обим, врста и учесталост мјерења.

Када је конкретно општина Фоча у питању, тешко је са сигурношћу одредити степен загађења ваздуха, будући да системи за мјерење стопе загађења не постоје, односно не постоји мрежа мјерних станица нити постоји документован попис потенцијалних загађивача. Према стању на терену, може се закључити да не постоји загађење ваздуха у значајнијој мјери, јер не постоји ни развијена индустријска грана која би значајно доприносила стопи загађења. Као главни загађивачи се наводе индивидуална ложишта, односно моторна возила, што је нарочито изражено у току

зимског периода, те у дијеловима општине са већом урбанизацијом.¹⁹

У горе наведеном тексту споменуто је да не постоје мјерне станице, иако би њихово присуство било неопходно, поготово кад су у питању мјерне станице за контролу присутности суспендованих честица ПМ_{2,5} и ПМ₁₀. То су честице које су величином мање од 2,5 микрометара, односно 10 микрометара, те су са аспекта здравља значајне јер могу бити удахнуте и тако диспојети у респираторни систем људи и довести до различитих врста обољења.

Од правних предузећа која постоје на овој територији, сви имају валидну еколошку дозволу за рад, а ту спадају локалне бензинске пумпе, универзитетска болница, дрвнопрерађивачка предузећа и др.

4.2.2. Загађење воде

Вода је животна средина у којој је настао живот и без чисте и здраве воде нема живота. Већина ријека, нарочито у развијеним земљама свијета, постале су канали отпадних вода. Индустријске и комуналне отпадне воде превазишле су капацитете водених токова, па вода није у стању да те отпадне материје разгради. Нечистоће у води се разграђују помоћу разграђивача, међутим, ако су ти процеси неприродни и вода оптерећена великим количинама штетних материја, потребан је довод раствореног кисеоника ради повећаних оксидационих процеса. Због тога се смањује количина кисеоника потребног живим бићима (биљке, рибе и др.). У крајњем случају, недостатак кисеоника доводи до угинућа живих бића у води и таква вода постаје мртва и у њој могу само да живе анаеробне бактерије, које могу да живе без кисеоника.

Кориштење вода

У поглављу 3.1.4. већ су детаљно описана ријека и језера која су локализована на овој територији. Поред овог, потребно је описати и главна изворишта пијаће и индустријске воде. Главно извориште су Лучка врела, затим Црни Врх, Крупица и Ђеђево. Органи општине су 2014. године израдили специјализован програме намјењен санитарној заштити и унапређењу највећих изворишта, а од којих су програми који се односе на Лучка Врела и Чесму усвојени од стране скупштине општине, док програм намјењен заштити изворишта Крупица и даље чека ред на долазак на редовну скупштину и гласање. Надаље, битно је напоменути да рудник мрког угља који је такође смјештен на територији општине, има сопствено водоснабдијевање преко изворишта Скакавац, док остали индустријски погони углавном корсите мрежу општинског водовода, уз евентуално присуство секундарних, алтернативних извора.

Такође је већ споменуто да се воде ове регије користе и за добијање хидроенергије и да постоји огроман потенцијал за додатно унапређење. Поред постојећих хидроелектрана и везаних постројења, планирана су и додатна улагања те

¹⁹ Општина Фоча, Одјељење за просторно уређење, стамбено-комуналне послове, „Информација о стању животне средине за 2015. годину“

изградња нових мини хидроелектрана, и то на сљедећим сливовима: Бистрица, Сутјеска и Ћехотина, те додатне четири велике хидроелектране на Дрини и Сутјесци.

Квалитет вода

Када је у питању канализациона мрежа, те системи за пречишћавање отпадних вода у склопу исте, ова општина посједује доста застарјелу структуру, односно посједује канализациону мрежу која отпадне воде испушта директно у ријеке Дрину, Бистрицу и Ћехотину. Други проблем који се јавља као последица ове застарјеле мреже је чињеница да њени капацитети нису довољни да приме све оборинске воде које настају у вријеме интензивних падавина, те долази до прелијевања канализације и потапања путних канала, што негативно утиче на промет и путну инфраструктуру.

Додатни проблем је то што ни индустријска постројења ове општине такође немају пречишћиваче отпадних вода, иако већина посједује своју канализациони систем. Изузетак овога су општинска болница и универзитет који немају ријешен проблем канализационе мреже, односно нису спојени на градску мрежу

Као и остатку Републике Српске, контролу квалитета вода на овој територији врши Јавна установа “Воде Српске” из Бијељине. Мјерења се врше на неколико различитих локалитета и сви се налазе у самом сливу ријеке Дрине, од чега су двије мјерне станице распоређене на Лиму и Ћехотини, док је једна станица дио међународне мреже за надгледање квалитета воде и смјештена је на самој Дрини. Резултати извјештаја сачињених у посљедњим доступним мјерењима показују да је квалитет воде задовољавајући. Засебни подаци о контроли квалитета подземних вода не постоје, будући да систем за мјерење и мониторинг квалитета ових водених токова није развијен, али посредни подаци се могу добити контролом квалитета оних подземних вода које улазе у састав изворишта, те се може рећи да се индиректном контролом воде за пиће добијају подаци и о неким дијеловима подземних сливова.

4.2.3. Загађење земљишта

Под штетном материјом се подразумијева свака материја која се у пољопривредном земљишту нађе у концентрацији која привремено или трајно доводи у питање његову основну улогу повољног станишта за културно и природно биље. У штетне материје спадају тешки метали, односно неметали који могу бити токсични у одређеним количинама, као што су жива, кадмијум, арсен, кобалт, никл, итд; као и полициклични ароматски угљоводоници. Штетне материје су и материје које се уобичајено уносе у пољопривредно тло, али због нестручне примјене у непримјереним количинама, у криво вријеме или на неприкладним земљиштима, могу проузроковати штете по околину.

Као и са загађењем других дијелова биосфере, људска активност је главни узрок и загађења земљишта. Многобројни су начини којима човјек нарушава квалитет тла, а неки од водећих узрока су: индустријски отпад, саобраћајни издувни гасови, нерационални и неконтролисан систем одлагања отпада, употреба разних штетних

хемикалија у пољопривредним активностима, непланска градња и непримјерена и неконтролисана урбанизација, пожари, поплаве, итд

Према педолошким класификацијама, тла на територији ове општине се могу подијелити на:

- Алувијална земљишта – настају као посљедица таложења материјала дејством ријека и других вода. У Фочи их можемо наћи око свих већих водених токова, као што су Дрина или Сутјеска, те у мање сливове, типа Ћехотине или Бистрице.
- Скелетна земљишта – овдје спадају земљишта које карактерише високо присуство камена, те се налазе у брдским и планинском дијеловима Фоче.
- Смеђа земљишта – добила су име по боји, а одликује их присуство високог удјела органских материја. Изузетно су плодна, а у Фочи их најчешће срећемо у брдским предјелима.
- Рензине – овај тип земљишта садржи изузетно висок ниво влажности и хумуса, те су посебно погодне за узгој различитих врста култура. На територији општине Фоча су углавном локализоване у брдско-планинским предјелима.
- Ранкер – тло богато силикатима и хумусом. Претежно распоређено по обронцима виших планина, што су у овој регији Зеленгора и Маглић.

Слично као и са мониторингом квалитета ваздуха, на територији ове општине не постоји ниједан од општеприхваћених и препоручљивих система за контролу квалитета земљишта, којим би се омогућило редовно праћење стања, те чији би резултати мјерења могли указати на повећање потребе за додатним надзором загађења. Поред недостатка уско специјализованих мјерних станица, не постоји чак ни праћење података колико се пољопривредног земљишта губи на различите начине, што преставља посебну опасност за будућност ове изузетно развијене дјелатности у овој регији.

Посебан нагласак када је у питању загађење тла у Фочи престављају минирана земљишта, као заостатак посљедњег рата на овим просторима, прије скоро 30 година. Поред тога што заузимају искористиво земљиште (сматра се да чак 12% минираног земљишта спада у категорију пољопривредног земљишта), додатни проблем наравно представља опасност по човјека односно друга материјална и нематеријална добра, типа објеката или стоке. Према задње доступним подацима, 54,68 хектара ове територије се налазе у склопу минских поља.

4.2.4. Отпад као антропогено ограничење

Истражујући проблеме одлагања отпада у овој општини, пронашла сам податке да су ти проблеми најчешће везани за недостатак сталне депоније чија би величина задовољила потребе општине, затим застарјела возила и остала средства која се користе при самом процесу прикупљања и складиштења отпада, као и проблем потпуног недостатка рециклажних контејнера, те осталих мјера које би омогућиле квалитетну селекцију отпада и евентуалну прераду истог.

Тренутни систем управљања отпадом је под контролом акционарског друштва Комуналац, које врши прикупљање и одвоз отпада на локалну депонију Бабин Поток. Корисници овог предузећа су како физичка, тако и правна лица, док одређен број домаћинстава који не користи њихове услуге отпад углавном одлаже на недозвољеним дивљим депонијама у околини већих ријека. Према процјенама а.д. Комуналац, просјечна количина отпада која се произведе на територији ове општине у току једне године је до 30.000 m³.

Како је раније споменуто, велики дио локалне индустрије чине пилане и остале дрвопрерађивачке фирме. Иако они произукују веће количине дрвног отпада, он се тренутно не одлаже, него се користи за производњу пелета, пиљевине и брикета у склопу зоне Брод на Дрини, што значајно помаже очувању локалне средине, те би се могао навести као позитиван примјер једне врсте рециклаже.

4.2.5. Утицај околиша на јавно здравље

Одрживо управљање околином, употреба чистих извора енергије, али и чист ваздух, земљиште и вода, те заштита природних ресурса играју кључну улогу у очувању здравља сваке регије, па тако и на територији општине Фоча. Будући да је већ наведено да системи за мјерење стопе загађења земљишта, воде и ваздуха или не постоје или постоје у недовољно великим количинама, штетан утицај загађења ових елемената биосфере у значајној мјери утиче на здравље становништва, мада прецизни подаци који би говорили о овом утицају не постоје. Као приоритет у рјешавању овог проблема би свакако било успостављање депоније по свим важећим санитарним, хигијенским и здравственим стандардима, као и успостава система мониторинга који би благовремено обавјештавао о постојећем или потенцијалном загађењу. Становници ове општине су међутим свакако у предности у односу на бројне друге општине Босне и Херцеговине, будући да посједују и значајне количине нетакнуте природе, те шуме и националне паркове што у великој мјери доприноси очувању по живот и здравље благотворне средине.

Када је у питању сам систем здравствене заштите становника, на располагању су Дом Здравља, те Општа болница, која се налази у склопу Клиничког Центра Источно Сарајево. Поред ових установа, а због разуђености становништва, те значајне удаљености појединих села и заселака од самог Дома Здравља, постоје и четири амбуланте.

5. ТРАНСГРАНИЧНА САРАДЊА

5.1. Трансгранична сарадња општине Фоча (РС-БиХ) и Србије

Република Српска има ратификован Споразум о специјалним и паралелним везама са Србијом. Тај споразум треба посматрати кроз свјетло заједничких историја, култура, религија и народа с обје стране Дрине. Споразум о специјалним и паралелним везама Републике Српске и Србије су потписали 26. септембра 2006. године у Бањој Луци.²⁰ Споразум је ратификовала Народна скупштина Републике Српске 27. јуна 2007. године. Овај споразум је потписан ради развијања сарадње између Републике Српске и Србије у областима привреде и коришћења привредних ресурса, планирања, приватизације и денационализације, науке и технологије, образовања, културе и спорта, здравства и социјалне политике, туризма и заштите околине, информисања, заштите слободе и права грађана, као и сузбијања криминала и корупције. Потреба за овим споразумом настала је историјским околностима које су обиљежиле распад Југославије, а у којој су грађани Републике Српске и Србије живјели заједно до њеног распада. Распад Југославије који је проузрокован грађанским ратом у Босни и Херцеговини је довео до раздвајања Срба као већинског народа Републике Српске и Србије. Споразум о специјалним и паралелним везама има циљ да обнови насилно покидане природне везе између једног народа.

Иако је ријека Дрина раздвојила српски народ у двије државе, она има својих предности које би требало искористити. Специјалне и паралелне везе које постоје између Републике Српске и Србије не би смјеле остати „мртво слово на папиру“ већ би се требале користити за развој.

5.2. Трансгранична сарадња општине Фоча (РС-БиХ) и Црне Горе

Односи Републике Српске и Црне Горе немају неких суштинских проблема. Република Српска на Црну Гору гледа као на природног савезника ради блискости народа и традиције која их повезује. Спорних граничних питања немају сем пар катастарских парцела које излазе на море али ту суштински проблем прави Босна и Херцеговина, а не Република Српска. Привреда Републике Српске и Црне Горе је релативно мала и сарадња ових савезника може да утиче на пораст извоза и привредних токова између њих, као и на друге потенцијале које имају.

Туризам

Обје државе показују добар потенцијал за развој континенталног туризма, нарочито на пољу екстремних спортова као што су рафтинг, планинарење, бциклизам. Подручје обје државе је познато по дивљој нетакнутој природи са дубоким кањонима, планинским врховима на великим надморским висинама, природним и вјештачким као и глечерским језерима. Национални парк Сутјеска који се налази на територији општине

²⁰Службени гласник Републике Српске, бр. 60/60

Фоча у свом саставу има и прашуму “Перућица”, која је јединствени феномен ове врсте у Европи. Територија обухваћена двјема државама има и бројна историјска, религијска и друга мјеста интересантна за разгледање која су привлачна за туристе.

Најискоришћенији туристички потенцијал у обје државе је рафтинг на Тари, која има најдубљи кањон у Европи. Кањон је под заштитом UNESCO-а и налази се на листи свјетске природне башине. Рафтинг представља веома популарну активност на ријеци, која привлачи око 30.000 туриста годишње, што је створило потребу за развојем додатних система смјештаја, као што су кампови.

Већина кампова се налази на једној од три локације: Саставци на Шћепан Пољу, Бастаси и Брштановица. Кампови у Републици Српској се обично налазе на обали ријеке Дрине, на територији која је у власништву два јавна предузеће Републике Српске: Електропривреда Републике Српске и Шуме Републике Српске. Кампови у Црној Гори се такође налазе или на територији која припада Електропривреди Црне Горе или на приватном земљишту. Међутим, генерално локације ових кампова нису опремљене одговарајућом комуналном инфраструктуром.

Рафтинг је све популарнији туристички производ и у врху је интересовања љубитеља авантуристичког туризма. Ниједан спуст није исти ни временски ни по доживљају. Најатрактивнија дионица од око 20 km, од Брштановице до Шћепан Поља у априлу се пређе за 30-45 мин, а у августу за 3-4 сата. Све то зависи од мјесеца у коме се долази, од нивоа воде и брзине ријеке, од броја чланова посаде чамца и др.

Регулациони план Хум – Шћепан Поље, који се више фокусира на Фочу, дефинише 4 локалитета за развој активности рекреативног туризма. Три идентификоване локације су Бастаси и једна Брштановица, гдје су предложене следеће активности:

1. Развој и санација постојећих кампова;
2. Развој и санација кампова на подручјима испод линије плављења будућег резервоара чија изградња је планирана као дио хидроелектране Бук-Бијела;
3. Области намијењене за туристичке и спортско – рекреативне активности комплементарне са рафтингом, спортски терени, отворени простори погодни за групе туриста као и за организовање културних и спортских догађаја, бунгалови за смјештај, кампови и остале додатне активности;
4. Централни објекти – нпр. продавнице, амбуланте, интернет центри, објекти за изнајмљивање опреме, итд.;
5. Уређење зелених површина;

Уређење подручја дуж обала ријека – нпр. зелена подручја, пристаништа за чамце, обиљежени улази и излази, степениште и остали неопходни садржаји;

Рафтинг на ријеци Тари није у потпуности законски регулисан ни на страни Босне и Херцеговине/Републике Српске ни на страни Црне Горе. У Црној Гори постоји проблем дефинисања надлежног Министарства за послове регулисања рафтинг активности, због тренутног спора између Министарства туризма и Министарства саобраћаја, поморства и телекомуникација око тога да ли је рафтинг туристичка атракција или превозно

средство. У међувремену, Влада Републике Српске није предузела неопходне мјере на регулисању рафтинг активности.

Рафтинг обично иде сљедећом рутом: почиње код Брштановице и завршава на Саставцима, премда рафтери који имају кампове на ријеци Дрини настављају низводно до својих локација. С обзиром на то да рафтинг почиње на Брштановици, која се налази у Црној Гори, рафтери који долазе из Фоче морају прећи границу и регистровати се на граничном прелазу. Ова административна процедура доводи до застоја на граници током сезоне, што понекад квари ужитак који пружа рафтинг. Рафтери који долазе из Црне Горе такође морају проћи кроз гранични прелаз иако је процедура за њихов прелазак поједностављена јер туристи не напуштају територију Црне Горе.

Рафтинг клубови имају заједнички проблем, а то је како да продуже сезону, која обично траје од маја до септембра. Такође постоји и проблем задржавања туриста дуже од дан или два. Стога је неопходно развити нове туристичке производе у обје државе. Тренутна туристичка понуда је разноврснија у Црној Гори него у Републици Српској (Фоча). Иако постоји велики потенцијал за развој туризма и поред рафтинга, туристичка понуда у Фочи је врло скромна. Како би пружили боље услуге туристима, рафтинг клубови могу организовати посјету Националном парку Сутјеска, обићи водопад Скакавац, као и језера и врхове планина Маглић и Волујак и земљане пирамиде. Међутим, ниједна од ових локација није развијена као туристичка дестинација. Туристичка организација Фоче покушава да обогати туристичку понуду, иако су им ресурси ограничени и недовољни за остваривање опипљивих резултата.

С друге стране, туристичка понуда у Црној Гори (Плужине) је много боље организована. Општина Плужине има шест етно села, као и туристичка домаћинства која пружају услуге посјетиоцима. Поред рафтинга, постоје туристичке атракције као што су крстарење Пивским језером и посјета оближњим пећинама, планинарење и бициклизам обиљеженим стазама, етно, еко туризам и туризам здраве хране, итд. Општина Плужине планира да уреди подручје плаже на обали Пивског језера у насељу Плужине са понтонима, плажним баровима и осталим објектима.

Свеукупни утисак који остављају обје општине је да за сада нису успјеле да обогате туристичку понуду коришћењем сопствених локалних потенцијала. Постоји јасна потреба да се развију нови туристички производи као што су стазе за бициклизам и бициклизам, параглајдинг, кањонинг, посјете локалним историјским и религијским споменицима и природним феноменима и многим другим локалитетима. Поред развоја нових туристичких производа, постоји и потреба за бољим управљањем туристичким ресурсима као и потреба за унапређењем људских ресурса у туристичкој индустрији.

Туризам: У обје државе (општина Фоча РС и Плужине ЦГ), туризам се сматра озбиљним економским развојним потенцијалом. Штавише, општине имају исте туристичке ресурсе: ријеку Тару и планина Маглић – Волујак – Зеленгора, што би требало додатно искористити и развити са обје стране границе. Стога, требало би се да се подручје Плужине – Фоча развија као интегрисана туристичка дестинација са производима и услугама које би биле лоциране са обје стране границе. Треба ставити посебан нагласак

на јачање сарадње двије туристичке организације као приоритет на хоризонталном нивоу за све претходно наведене иницијативе које требају иницирати туристичке организације или у тијесној сарадњи са њима.

Посебни циљеви сарадње на пољу туризма су следећи:

1. Развој туристичких производа, услуга и дестинација на објема странама границе: поред рафтинга на ријеци Тари, постојећи асортиман туристичких производа и услуга је недовољан. Стога постоји потреба развоја нових туристичких производа и услуга заједно са побољшањем стања постојећих дестинација. У том смислу неопходно је прије свега направити катастар свих туристичких потенцијала који постоје у обје државе (општине) а потом направити план њиховог развоја. Посебну пажњу треба посветити коришћењу историјских и религијских споменика и природних ресурса. Стара сеоска домаћинства и воденице се такође могу претворити у атрактивне туристичке дестинације. Постојећа и девастирана индустријска постројења се такође могу развити у туристичке дестинације. У том смислу било би интересантно даље истражити идеју укључивања хидроелектране у туристичку понуду. Овај приоритетни циљ такође треба да укључује и обиљежавање стаза за планинарење и бициклизам, развој приступних путева локацијама за пењање на стијене, изградња информативних пунктова и платформи за разгледање и сличних активности.
2. Заједнички маркетинг: Иако пружаоци туристичких услуга из РС и ЦГ привлаче туристе из различитих мјеста, они могу имати велике користи од заједничких маркетиншких активности. Неопходно је промовисати подручје Фоча-Плужине као јединствену туристичку дестинацију, са атракцијама лоцираним на обје стране границе. У том смислу, требало би направити заједничку интернет страницу са интегрисаним мапама туристичких дестинација, промотивним материјалом, флајерима и брошурама. Дио ових активности би такође била и заједничка промоција на туристичким сајмовима.
3. Побољшање квалитета туристичког смјештаја: смјештајни капацитети обје општине су се драстично увећали последњих неколико година. Међутим, квалитет смјештаја се креће од прилично лошег (собе са великим бројем кревета и без унутрашњих тоалета) до пристојног смјештаја (један кревет по соби и интерни тоалет). Постоји потреба за повећањем квалитета смјештаја и општине треба да раде заједно у том смислу, почевши од пружања техничке подршке примјени стандарда категоризације смјештаја, до пружања буџетских субвенција за повећање квалитета смјештајних објеката.
4. Јачање капацитета туристичких радника: Постоји потреба да се повећа стручност пружаоца туристичких услуга, од повећања нивоа знања језика (енглески, руски и остали језици) до организовања специјализованих обука за скипере, туристичке водиче, спасиоце, итд.
5. Интегрисање туризма у остале секторе: Потребно је повезати развој туризма са руралним развојем, при чему се сеоска домаћинства у удаљеним селима могу користити за туристичке намјене.

Овдје треба нагласити да сарадња у осталим секторима, као што су развој инфраструктуре, заштита животне средине, трговина, рурални развој, пољопривреда, итд. се, у највећој могућој мјери, треба интегрисати у развој туризма као стратешког одређивања. Исто важи и за развој повезаних питања као што су предузетништво, стандардизација, развој људских ресурса, итд.

6. НАЧЕЛА ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Заштита животне средине подразумјева скуп различитих мјера које се спроводе са циљем очувања и заштите животне средине и свих њених припадајућих елемената. Главни циљ заштите животне средине је очување природних ресурса, биодиверзитета и екосистема, као и спречавање или смањење негативних утицаја човекових активности на животну средину.

Заштита животне средине обухвата низ области и проблема, као што су контрола загађења ваздуха, воде и земљишта, управљање отпадом, заштита природних станишта и очување биолошке разноврсности, управљање природним ресурсима, енергетска ефикасност, одржива пољопривреда, заштита климе и многе друге.

Да би се постигла ефикасна заштита животне средине, неопходна је сарадња и ангажовање свих нивоа друштва - појединаца, локалних заједница, предузећа, владиних институција и међународних организација. Ова сарадња подразумјева усвајање одговарајућих закона и прописа, имплементацију технолошких решења која смањују негативне утицаје на животну средину, едукацију и подизање свести јавности о важности заштите животне средине.

Закон о заштити животне средине дефинише основна начела заштите животне средине и ту спадају: начело одрживог развоја, начело предострожности и превенције, начело замјене, начело интеграције, начело сарадње и подјеле одговорности, учешће јавности и приступ информацијама и начело „загађивач плаћа“.

Начело одрживог развоја

У контексту очувања животне средине, начело одрживог развоја захтјева управљање ресурсима на начин који минимизује негативне утицаје на окружење. То укључује примену еколошки одрживих пракси у индустрији, привреди и секторима као што су енергетика, саобраћај и управљање отпадом. Такође, очување животне средине захтјева истрајнију подршку развоју и примени обновљивих извора енергије, заштиту екосистема, унапређење квалитета воде и ваздуха и заштиту биолошке разноврсности. Основна идеја је да се задовоље потребе садашњих генерација без угрожавања могућности будућих генерација да задовоље своје потребе.

Начело одрживог развоја наставља се на идеји да су економске активности и друштвени развој уско повезани са окружењем и да треба да буду усклађени са природним процесима. Оно промовише одговорно управљање природним ресурсима, смањење загађења и оптимално коришћење енергије.

Начело предострожности и превенције

Основна идеја начела предострожности је да, у случају када постоји ризик од озбиљних или неповратних штетних последица, треба предузети мере које ће смањити или избећи те ризике, чак и ако не постоје потпуни научни докази о њиховој штетности.

Примјена начела предострожности и превенције у очувању животне средине означава да се преузимају превентивне мере у циљу заштите животне средине и здравља људи, прије него што је штета већ настала или је јасно утврђена. Ово укључује примјену строгих стандарда и норматива, развој и примјену нових технологија и метода које су еколошки безбиједне, као и улагање у истраживања и развој који се фокусира на рјешавање потенцијалних проблема и избјегавање штетних сценарија.

У циљу превенције, примјењују се најбоље расположиве технологије приликом коришћења природних ресурса животне средине.

Начело замјене

Сваку дјелатност која би могла имати штетне посљедице по животну средину потребно је замјенити другом дјелатношћу која представља знатно мањи ризик од опасности, чак и у случају када то није економски исплативо, односно када је количина новца прометована кроз замјенску дјелатност мања у односу на количину новца прометовану кроз оригиналну дјелатност коју је требало замјенити. Примјена начела замјене у очувању животне средине значи да треба истраживати и развијати алтернативе за штетне супстанце, производе или процесе који доприносе загађењу и деструкцији животне средине. Ово укључује истраживање нових материјала, промјену производних процеса и употребу технологија које су еколошки прихватљивије и одрживије.

Начело интеграције

Овај приступ предлаже да се заштита животне средине не посматра као одвојена област, већ као интегрални дио свих аспеката развоја. Он подстиче сарадњу и координацију између различитих сектора, институција и заинтересованих страна са циљем постизања одрживог и уређеног окружења.

Примјена начела интеграције у заштити животне средине подразумева да се еколошки аспекти укључе у стратегије развоја, планирање урбаних простора, процесе одлучивања и законодавство. То укључује и укључивање еколошких анализа и процјена у утицаје пројеката и програма, као и промоцију одрживих пракси и технологија.

Начело сарадње и подјеле одговорности

Да би се постигао задовољавајући степен одрживог развоја, мора да се обезбједи консензуално дјеловање свих релевантних институција које су дужне да кроз заједнички рад са органима Републике, органима управе јединице локалне самоуправе, физичким и правним лицима и другим институцијама, остварују сарадњу у циљу заштите животне средине на основу подјеле одговорности. Право на сарадњу и обавеза сарадње односи се на све фазе постизања одређених циљева заштите животне средине. Спровођење интереса везаних за животну средину подстиче се међуентитетском сарадњом,

билатералним и мултилатералним међународним споразумима везаним за заједничко дјеловање у правцу очувања животне средине.

Учешће јавности и приступ информацијама

Учешће јавности и приступ информацијама су важни јер омогућавају укључивост, демократију, информисаност и колективну одговорност у заштити животне средине. Ови принципи доприносе одрживом развоју и стварању животне средине која је у складу са потребама и интересима свих људи. Учешће јавности омогућава да грађани имају могућност да изразе своја ставове, бринутости и приједлоге у вези са заштитом животне средине, док приступ информацијама о заштити животне средине омогућава грађанима да буду информисани о стању околине, потенцијалним проблемима, утицајима пројеката или одлука на животну средину и могућим мерама за заштиту. Ова информисаност помаже грађанима да донесу образоване и основане одлуке и да учествују у процесима планирања и одлучивања.

Начело „загађивач плаћа“

Начело "загађивач плаћа" представља основни принцип у оквиру заштите животне средине. Суштина овог начела је да они који производе загађење или нарушавају животну средину су одговорни за трошкове и посљедице тог загађења. Примарни циљ овог начела је стимулисање привредних субјеката и јавности да посвете пажњу заштити животне средине. Уместо да се трошкови загађења пребаце на општу заједницу или будуће генерације, ово начело наглашава да трошкови загађивања треба да се наметну на саме загађиваче. Корисник животне средине је одговоран за све дјелатности које имају утицај на животну средину (*Закон о заштити животне средине, март 2007. година*).

7. СМЈЕРНИЦЕ И МЈЕРЕ ЗАШТИТЕ ПРОСТОРА И ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

План заштите животне средине

План заштите животне средине је документ који садржи низ мера и активности које се предузимају ради очувања и унапређења квалитета животне средине у одређеном подручју.

Према свом горе наведеном тексту, а у циљу заштите животне средине територије ове општине, посебан акценат је неопходно ставити на следеће ставке у току израде плана заштите животне средине:

- **Одржив развој и контролисана употреба водних потенцијала.** Потребно је прије свега, извршити реновирање, односно реконструкцију мрежа канализације и водовода, те успоставити системе мјера контроле квалитета не само пијаће воде, него и подземних вода. Проширење капацитета канализационе мреже је потребно и због превенирања поплава отпадних вода, те спрјечавања ширења потенцијалних заразних обољења.

- **Смањење произведеног отпада те контрола одлагања истог.** Спровођењем различитих креираних пројеката, те континуираном едукацијом физичких и правних лица, могуће је унаприједити степен рециклаже на овој територији, кроз побољшану селекцију произведеног отпада, као и кроз различите мјере које ће допринијети смањењу производње опдата. Даље, неопходно је уложити средства у механизацију која се користи за одвоз отпада, као и радити на проналаску нове локације за депонију која би задовољавала како потребе становништва, тако и еколошке норме и стандарде.
- **Унапријеђење енергетске ефикасности и увођење алтернативних, „чистих“ извора енергије.** Смањење кориштења фосилних горива, те смањење загађења кроз индивидуална, али и индустријска ложишта се може спровести кориштењем енергетско ефикасних материјала у грађевини, затим увођењем соларних панела те изградњом минихидроелектрана, што су и планирани пројекти на територији општине Фоча.
- **Развој привредних грана кроз очување животне средине.** Очување животне средине у општини Фоча има изузетан значај, будући да су главне привредне гране које су развијене туризам, пољопривреда и сродне дјелатности. Чиста и уређена природа привлачи туристе и ствара позитиван утисак о дестинацији. Туристичка мјеста која се поносе својом животном средином привлаче већи број посјетилаца, што доприноси туристичком развоју и економији. Друго, очување животне средине доприноси заштити биодиверзитета. Туристичка мјеста са богатом флором и фауном пружају посјетиоцима могућност да се упознају са разноликим врстама и екосистемима.

Како би се горе побројани циљеви могли испратити, састављени су различити индикатори на вишегодишњем нивоу, чија је сврха евалуација учињеног, те могућност благовременог реаговања како би се осигурало да до постављених циљева дође. Листа свих секторских циљева и индикатора је побројана у табели 3.

Табела 3: Преглед секторских циљева са очекиваним исходима и индикаторима

Секторски циљ	Очекивани исход	Индикатор
1. Побољшан квалитет пружања комуналних услуга и унапријеђено стање површинских и подземних вода.	➤ До 2026. године смањени губици воде у систему водоснабдјевања за најмање 35% у односу на 2016. ➤ До 2026. године повећан број корисника јавног водоводног система на 75% у односу на 2016. ➤ Обезбијеђен непрекидан приступ редовно контролисаној и хигијенски исправној води за пиће за све кориснике јавног водоводног система. ➤ До 2026. године повећан број корисника	➤ Проценат смањења губитака у систему водоснабдјевања. ➤ Број домаћинстава прикључених на водоводну мрежу. ➤ Број корисника који имају неконтролисану и хигијенски неисправну воду за пиће. ➤ Број домаћинстава прикључених на канализациону мрежу. ➤ Постојање пројектне документације.

	канализационе мреже на 62% у односу на 2016. ➤ Створени предуслови за унапријеђење стања површинских и подземних вода.	
2. Смањен ризик по животну средину и здравље људи и успостављена приоритетна инфраструктура за интегрално управљање отпадом.	➤ Смањен ризик од епидемија. ➤ До 2026. године повећан број становника обухваћен системом прикупљања отпада на 80% у односу на 20216. ➤ Најмање 80% селектованог отпада пласирано на тржиште и даљу обраду. ➤ Најмање 70% домаћинстава и пословних субјеката учествује у селективном прикупљању отпада.	➤ Процјена ризика од епидемија. ➤ Број становника покривен услугом системског прикупљања отпадом. ➤ Количина селективно прикупљеног отпада пласираног на тржиште и даљу обраду. ➤ Број домаћинстава и пословних субјеката који учествују у селективном прикупљању отпада.
3. Унапријеђено управљање природом и зеленим површинама	➤ До 2026. године проценат уређених парковских/зелених површина повећан за 80 % у односу на 2016.	➤ Површина под парковским/зеленим површинама која је адекватно уређена.
4. Повећан ниво енергетске ефикасности у јавним објектима	➤ Примјеном мјера ЕЕ смањена емисија CO2 из јавних објеката за 5%. ➤ Смањен износ буџетских издвајања за режијске трошкове школа за 20%	➤ Емисија CO2 по глави становника. ➤ Годишњи износ буџетских издвајања за режијске трошкове школа.
5 . Повећано кориштење обновљивих извора енергије	➤ Производња енергије из обновљивих извора повећана за најмање 100%.	➤ Производња електричне енергије из обновљивих извора.

Табела 4: За реализацију плана заштите животне средине општине Фоча дефинисано је 27 пројеката/мјера груписаних у 8 програма:

ПРОГРАМ	МЈЕРА/ПРОЈЕКАТ
Програм 1. Побољшање система водоснабдијевања	Реконструкција примарне водоводне мреже (транспортни цјевовод) Крупица-Јелеч-Миљевина
	Реконструкција секундарне водоводне мреже према постојећој пројектној документацији
	Пројекат кућних прикључака
	Управљање и одржавање сеоских водова у МЗ (Драгочава, Попов Мост, Ђићево, Тјентиште)
	Израда катастра објеката водоснабдијевања (изворишта, објекти јавног водоснабдијевања и локални/мјесни објекти)
Програм 2. Побољшање система прикупљања и третмана оборинских и отпадних вода	Изградња комплетне примарне канализационе мреже према постојећој пројектној документацији
	Изградња секундарне канализационе мреже са изградњом кућних прикључака
	Израда пројектне документације за изградњу постројења за пречишћавање отпадних вода
	Санација, рекултивација и затварање општинске депоније

Програм 3. Санација депонија	„Бабин поток“ – Рјечица
	Израда Студије изводивости и утврђивање најповољније локације за депонију и пројектне документације за нову локацију општинске депоније
	Изградња нове општинске депоније
Програм 4. Унапрјеђење система управљања отпадом	Израда Плана управљања отпадом (ПУО)
	Побољшање опремљености комуналног предузећа
	Успостава рециклажног дворишта
	Изградња надстрешнице за прикупљање папира и пресовање - постављање пресе
Програм 5. Едукација становништва о селектовању отпада	Креирање брошура и летака на тему селективног прикупљања података
	Организовање тематских радионица на тему селективног прикупљања отпада
Програм 6. Побољшање стања јавних зелених површина	Реконструкција и уређење градских парковских површина
	Уређење површина поред ријека Тихотине и Дрине
Програм 7. Примјена мјера енергетске ефикасности у јавном сектору	Побољшање ЕЕ у објекту СШЦ Фоча
	Побољшање ЕЕ у објекту Центра за културу и информисање
	Увођење гријања у Музеју „Стара Херцеговина“
	Реконструкција гријања у Сали Омладинског спортског центра
	Израда Елабората ЕЕ и побољшање ЕЕ на објекту Дома здравља
	Израда Елабората ЕЕ и побољшање ЕЕ на објекту зграде Општине Фоча
Програм 8. Кориштење обновљивих извора	Кориштење сунчеве енергије

8. ЗАКЉУЧАК

Анализирајући предности и потенцијале општине Фоча, а у функцији просторног планирања, јасно је да постоји низ бенефита које овај процес доноси. Просторно планирање пружа прилику да се искористе ресурси и потенцијали општине на најефикаснији и одржив начин.

Једна од главних предности просторног планирања је могућност дугорочног и стратегијског планирања развоја општине. Кроз адекватно дефинисање намјене земљишта, инфраструктурних пројеката и урбаних подручја, општина може обезбиједити равнотежу између економског раста, социјалних потреба и очувања животне средине. Такође, адекватно и сврсисходно просторно планирање омогућава бољу организацију територије и инфраструктуре. Планирање путне мреже, насеља, јавних простора и комуналних објеката доприноси ефикасном коришћењу простора, олакшава приступ услугама и побољшава квалитет живота становника.

Осим тога, просторно планирање може унаприједити привредне потенцијале општине. Идентификовање подручја за индустријски развој, туризам, пољопривреду или друге секторе омогућава усмјеравање инвестиција и стварање повољног пословног окружења. Ова стратегија може допринети економском расту, отварању нових радних места и повећању прихода општине.

Узимајући у обзир ове предности, важно је нагласити да просторно планирање захтјева интегрисани приступ и укључивање релевантних актера. Сарадња између локалних власти, стручњака, становника и других заинтересованих страна кључна је за постизање успјешних резултата. Транспарентност и партиципација јавности такође су од суштинског значаја како би се осигурало да просторни планови одражавају стварне потребе и интересе заједнице. Не мање важно је и интегрисање еколошких питања у просторно планирање које није само неопходно за очување наше природне баштине, већ и за стварање одрживих и угодних заједница. Стављањем здравља животне средине уз бок економским и друштвеним факторима, можемо утрти пут бољој будућности, у којој се развој хармонично слаже са природом.

У крајњем закључку, предности и потенцијали општине Фоча у вези са просторним планирањем пружају могућности за унапређење економског развоја, инфраструктуре, квалитета живота и очувања животне средине. Кроз добро осмишљен и имплементиран просторни план, општина може остварити своје циљеве, постати атрактивно мјесто за живот, рад и пословање, те створити одрживу будућност за своје становнике.

9. СПИСАК ЛИТЕРАТУРЕ

1. Стратегија развоја општине Фоча 2017-2026;
2. Просторни план подручја посебне намјене Националног парка Сутјеска, Сарајево, 1986.;
3. Стратегија интегрисаног руралног развоја општина Фоча и Плужине 2015-2024;
4. Закон о заштити природе Републике Српске „Службени гласник Републике Српске“, број: 36/09, 88/10, 91/10;
5. Општина Фоча, Одјелење за просторно уређење, стамбено-комуналне послове;
6. „Службени гласник Републике Српске“, број: 60/60;
7. Статистички годишњак 2015. године, Републички завод за статистику Републике Српске, Преглед по општинама и градовима;
8. Пописи становништва за 1948, 1971, 1981, 1991. и 2013. годину;
9. Становништво Босне и Херцеговине, Народносни састав по насељима, Република Хрватска, Државни завод за статистику, Загреб 1995;
10. Становништво по насељеним мјестима 2013. година;
11. Мркша, М., Јанићевић, С., Сплаварење ријеком Таром;
12. Војтерски, Т. Национални паркови Југославије, Познаћ, 1971. година;
13. Ниешиадомски, З. (Ед.). Повећање прекограничног управљања биодиверзитетом у Југоисточној Европи;
14. Булић, З., Бусковић, В., Станисић, Н. Извјештај о Црној Гори за Канцеларију УНЕП-у у Бечу о изводљивости успостављања прекограничног заштићеног подручја. Институт за заштиту природе, Подгорица, 2009. година;
15. Ступар, В. Извјештај о Босни и Херцеговини за Канцеларију УНЕП-а у Бечу о изводљивости успостављања прекограничног заштићеног подручја. Шумарски факултет, Универзитет у Бањој Луци, 2008. година;
16. Интернет извори:
 - <https://www.opstinafoca.rs.ba>;
 - <http://www.focaravajuce.org>;
 - <http://www.opstinafoca.rs.ba/istorija-opstine/>
 - <https://iskraogrev.rs/kategorija/miljevina-mrki-ugalj/>.